CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNDA DOLAYLI TANIK*

Dr. Öğr. Üyesi Volkan MAVİŞ**

Özet

Dolaylı tanık beyanı, bir kişinin başka kişiden duyduklarını anlatmasını ifade eder. Esas kişi yemin altında beyanda bulunmadığından, bu açıklamanın güvenilirliğine ilişkin çekinceler ortaya çıkabilmektedir. Anglo-Sakson hukuk sisteminde kişinin, sınanmamış bir beyana dayanarak mahkûm edilmesinin engellenmesi amacıyla dolaylı tanıklık kural olarak ceza yargılamalarında kabul edilmez. Diğer yandan, Kara Avrupası hukuk sisteminde böyle bir kural mevcut değildir. Bu bağlamda, Türk ceza muhakemesi mevzuatında da dolaylı tanık beyanının dışlanmasına yönelik bir kural yoktur. Nitekim, öğretide ve uygulamada dolaylı tanıklık kabul görmektedir. Çalışmanın temel amacı dolaylı tanıklık delilinin detaylı bir analizini sunmaktır. Birinci bölümde, dolaylı tanıklığa ilişkin genel bilgiler verilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde, farklı hukuk sistemlerinden örnekler vererek, Anglo-Sakson ve Kara Avrupası'nın dolaylı tanıklığın kabul edilebilirliğine yönelik yaklaşımları gösterilecektir. Son olarak, dolaylı tanıklığın Türk ceza muhakemesi hukukundaki yeri öğreti ve içtihatlar ışığında incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Dolaylı Tanıklık, Delil, Tanıklıktan Çekinme, Dışlama Kuralı, Maddi Gerçek

* Hakemli araştırma makalesidir. Eserin dergimize geliş tarihi: 24/04/2022. İlk hakem raporu tarihi: 23/08/2022. İkinci hakem raporu tarihi: 24/08/2022.

** Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı, volkan.mavis@ogu.edu.tr, yazarın ORCID belirleyicisi: 0000-0001-9182-3130.

HEARSAY EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEDURE LAW

Abstract

Hearsay evidence means any statement, made by a person who has heard someone else say. The original person who made the statement was not under oath, which may render concerns over the trustworthiness of the statement. In Anglo-Saxon law system, as a rule, hearsay evidence is excluded in criminal proceedings based on the fear of convicting a person based upon untested statement. On the other hand, there is no such a rule in civil law legal system. In this matter, the Turkish laws of criminal procedure do not encompass a rule on exclusion of hearsay evidence. In fact, according to doctrine and case law, hearsay evidence is admissible. Main goal of this paper is to provide a detailed analysis of hearsay evidence. In first chapter, general information on hearsay evidence will presented. In the second chapter of the study, Anglo-Saxon and Continental Europe perspectives on the admissibility of hearsay are shown by giving examples of different legal systems. Finally, hearsay in Turkish criminal procedure law will be reviewed in the light of doctrine and case law.

Keywords: Hearsay, Evidence, Refraining from Testimony, Exclusionary Rule, Material Fact

GİRİŞ

Hukuka uygun olarak elde edilen her şeyin delil olabildiği ceza muhakemesi hukukunda dolaylı nitelikteki deliller de hükme esas alınabilir. Olay hakkında beş duyu organı aracılığıyla doğrudan temas edilmeden edinilen bilgi, kimi hallerde uyuşmazlığın aydınlatılmasında hayati rol oynar. Diğer yandan, bu tür delillerin kabul edilebilirliği bakımından hukuk sistemlerinin farklı yaklaşımlar benimsediği gözlemlenmektedir. Özellikle Anglo-Sakson hukuk sisteminde dolaylı tanık beyanına son derece şüpheyle yaklaşıldığını ve dolayısıyla bu tür delillerin istisnai hallerde kabul edildiğini söylemek gerekir.[1] Kara Avrupası hukuk geleneğinde ise böyle bir kısıtla-

1 Christopher **ALLEN**: Practical Guide to Evidence, 2nd Edition, Cavendish Publishing, Lon-

maya gidildiği görülmese de dolaylı tanıklığa temkinle yaklaşmanın önemine vurgu yapıldığını belirtmek yanlış olmaz.[2]

Türk ceza muhakemesi hukukunda dolaylı tanık beyanına başvurmaya engel bir düzenleme mevcut değildir. Buna paralel olarak gerek öğretide gerekse uygulamada, dolaylı tanıklığın kabul edilebilir olduğu savunulmuştur. Belirtmek gerekir ki, genel kanaate göre yalnızca dolaylı tanık beyanına dayanarak hüküm kurulması mümkün değildir. Bu sebeple, dolaylı tanık beyanına ispat bakımından sınırlı bir kuvvet tanındığı görülür. Bu çalışmada, belirtilen görüşlerle aynı şekilde dolaylı tanıklığın mümkün olduğu savunulmakta, ortaya çıkabilecek kimi sorunlara cevap vermeye çalışılmaktadır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, dolaylı tanıklık kavramının ne anlam ifade ettiği gösterilecek ve ortaya çıkış şekillerine değinilecektir. Yine aynı bölümde, bu tür tanıklığa yönelik olumlu ve olumsuz görüşlere yer verilecektir. İkinci bölümde, farklı devletlerdeki uygulamalara yer verilmiştir. Anglo-Sakson ve Kara Avrupası sistemlerinin konuya yaklaşımını görmek bakımından bu bölüm önemlidir. Son olarak, Türk ceza muhakemesi hukukunda da kabul edilen dolaylı tanıklığın hukuka uygunluğu değerlendirilecek ve ortaya çıkabilecek birtakım sorulara cevap aranacaktır.

I. DOLAYLI TANIKLIK VE GÖRÜNÜM ŞEKİLLERİ

A. Kavram

Çeşitli ayrımlar altında incelenen delil türleri öğretide genel olarak üç başlıkta toplanır: 1) beyan delilleri, 2) belirti delilleri, 3) belge delilleri.[3] Beyan delillerini de kendi içerisinde sanık beyanı, tanık

don 2001, s. 133; Thomas A. **MAUET** / Warren D. **WOLFSON**: Trial Evidence, 6th Edition, Wolters Kluwer, New York 2016, s. 154.

2 John R. **SPENCER**: Hearsay Evidence in Criminal Proceedings, Hart Publishing, Portland 2008, s. 23, 24.

3 Nurullah **KUNTER**: Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 9. B., Beta Yay., İstanbul 1989, s. 630; Feridun **YENİSEY** / Ayşe **NUHOĞLU**: Ceza Muhakemesi Hukuku, 9. B., Seçkin Yay., Ankara 2021, s. 536; Cumhur **ŞAHİN** / Neslihan **GÖKTÜRK**: Ceza Muhakemesi Hukuku C. II, 11. B., Seçkin Yay., Ankara 2021, s. 37; Nur **CENTEL** / Hamide **ZAFER**: Ceza Muhakemesi Hukuku, 11. B., Beta Yay., İstanbul 2014, s. 213; Veli Özer **ÖZBEK** / Koray **DOĞAN** / Pınar **BACAKSIZ**: Ceza Muhakemesi Hukuku, 14. B., Seçkin Yay., Ankara 2021, s. 584; Hakan **HAKERİ** / Yener **ÜNVER**: Ceza Muhakemesi Hukuku C. III, 15. B., Adalet Yay., Ankara 2019, s. 1459; Devrim **AYDIN**: Ceza Muhakemesinde Deliller, Yetkin Yay., Ankara 2014, s. 57 vd.

beyanı, sanık ve tanıktan başka kişilerin beyanı olarak üçe ayırmak mümkündür. Beyan delilleri içerisinde tanık beyanı özel bir önemi haizdir. Öyle ki, günümüzde pek çok mahkûmiyet hükmünde tanık beyanı esas alınmaktadır.[4] Gerçekten de güvenilirliği en çok sorgulanan olmakla birlikte en çok başvurulan delil tanık beyanıdır.[5]

Tanık beyanı, taraflardan olmayan bir kişinin, uyuşmazlık konusu olayla ilgili olarak beş duyusu vasıtasıyla edindiği bilgilere dayanarak yaptığı açıklamaları ifade eder.[6] Dikkat edilirse delil niteliğini haiz olan tanık değil, onun yapmış olduğu açıklamalardır. Tanık, asli veya tali konularda ispata ilişkin olarak gördüğünü, duyduğunu, hissettiğini, tadını aldığını, kokladığını adli mercilere bildirmekle yükümlü olan kişidir.[7] Tanığın kişisel yorumu, kanaati ise tanık beyanı kapsamında değerlendirilmez.[8] Tanık beyanının sözlü olması gerektiği Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) m. 52'nin *"tanıkların dinlenmesi" başlığını taşımasından anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, tanığın yazdıklarını okuması beyan yerine geçmez, ancak sözlü beyan sırasında önceden alınmış notlara hatırlama amaçlı bakılması mümkün görülmektedir.*[9] Yine tanıktan daha önce alınmış olan yazılı açıklama da beyan sayılmaz.

Doğrudan doğruyalık ilkesinin bir gereği olarak, CMK m. 217'de belirtildiği üzere mahkeme hüküm verirken duruşmaya getirilip huzurunda tartışılan delillere dayanabilir. Bu bağlamda aslolan mahkemenin olayın tanıklarıyla doğrudan temas kurmasıdır. Eş söylemle, mahkeme mümkün olduğu ölçüde tanıkları mahkemede bizzat dinlemelidir. Böylelikle hakimlerin olayın gerçekleşme şekli bakımından doğrudan bir kanaat edinmesi mümkün olur. Nitekim kanun koyucu CMK m. 210/1'de daha önce yapılan dinleme sırasında düzenlenmiş tutanağın veya yazılı bir açıklamanın okunmasının dinleme yerine geçmeyeceğini düzenlemiştir. Yine aynı maddede ola-

4 Erdener **YURTCAN**: Ceza Yargılaması Hukuku, 16. B., Seçkin Yay., Ankara 2019, s. 320.
5 Klaus **DETTER**: *"Der Zeuge vom Hörensagen – eine Bestandsaufnahme"*, NStZ, Heft: 1, 2003, s. 1.
6 KUNTER, s. 631; Öztekin **TOSUN**: Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri C. I, 3. B., Fakülteler Matbaası, İstanbul 1981, s. 612.
7 HAKERİ / ÜNVER, C. III, s. 1480.
8 ÖZBEK / DOĞAN / BACAKSIZ, s. 587.
9 KUNTER, s. 631; YENİSEY / NUHOĞLU, s. 537; Fatih **BİRTEK**: Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat, 2. B., Adalet Yay., Ankara 2017, s. 112.

yın delili, bir tanığın açıklamalarından ibaretse bu tanığın mutlaka duruşmada dinleneceği belirtilmektedir. Öğretide bu düzenlemenin olayın delilinin bir tanık beyanı olmasıyla sınırlı şekilde değerlendirilmemesi gerektiği savunulmuştur. Başka delillerin bulunması halinde dahi tanık mutlaka dinlenmelidir.[10] Nitekim kanun koyucu bu düzenlemeyle şahsi delil niteliğindeki tanık beyanını belge deliline göre öncelikli görmüştür.[11] Böylelikle hem mahkemenin beyanda bulunan kişiyle ilgili olarak şahsi bir izlenim elde etmesi mümkün olur hem de tanıklara soru sorma hakkı hayata geçirilir.

Beş duyu organından birisi vasıtasıyla, ispata konu olaya ilişkin bilgisini doğrudan doğruya öğrenmiş kişi doğrudan tanıktır. Tanığın bilgiyi doğrudan edinmesi genellikle görme duyusuyla olduğu için görgü tanığı ifadesi de yaygın olarak kullanılmaktadır.[12] Esasen diğer duyular vasıtasıyla da doğrudan bilgi edinmek mümkün olduğundan, doğrudan tanıklık ve görgü tanıklığı aynı şeyi ifade etmez.[13] Belirtelim ki, tanığın gördüğünü ya da duyduğunu aktarmasının beyanın delil değeri bakımından etkisi yoktur.[14]

Tanık genel olarak bizzat edindiği bilgileri mahkemeyle paylaşmakla birlikte bu her zaman mümkün olmayabilir. Öyle ki bazen tanık olarak dinlenecek kişi bilgiyi dolaylı olarak edinmiştir. Kişinin bizzat edinmediği, olaya tanık olan üçüncü kişi / kişilerden ya da sanık veya mağdurdan edindiği bilgileri aktarması halinde *"dolaylı tanık"lık*[15] vardır.[16] *"Dolayısı ile tanık",*[17] *"tanığın tanığı",*[18] *"ikinci derece tanık",*[19] *"aktarımsal tanık"*[20], *"duyuma dayalı tanık"*[21] ya da

10 Cumhur **ŞAHİN**: Ceza Muhakemesi Kanunu Gazi Şerhi, Seçkin Yay., Ankara 2005, s. 605.
11 **KARLSRUHER KOMMENTAR** zur Strafprozessordnung **– DIEMER**, 8. Aufl., C. H. Beck, München 2019, § 250 kn. 1.
12 KUNTER, s. 634; ŞAHİN / GÖKTÜRK, C. II, s. 40.
13 Aynı anlamdaki kullanım için bkz. BİRTEK, s. 129.
14 ÖZBEK / DOĞAN / BACAKSIZ, s. 586.
15 *Hearsay* (İng.), *Zeuge vom Hörensagen* (Alm.).
16 Uwe **HELLMANN**: Strafprozessrecht, Springer-Verlag, Berlin 2006, kn. 662; Can **CANPOLAT**: *"Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanık Beyanının İtibari Değerine İlişkin Bazı Özel Durumlar"*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XXV, S. 2, 2021, s. 521.
17 KUNTER, s. 634.
18 ÖZBEK / DOĞAN / BACAKSIZ, s. 586.
19 ŞAHİN, Gazi Şerhi, s. 608.
20 CANPOLAT, s. 521.
21 AYDIN, s. 68.

"ikinci derece tanık"[22] olarak da ifade edilen kişi, olaya ilişkin olarak aracısız şekilde edindiği bilgiyi değil, kendisine aktarılmış bilgiyi paylaşmaktadır. Örneğin; ağır şekilde yaralanan kişi hastaneye yetiştirilmek için ambulansla götürülürken kendisine saldıranın kim olduğunu doktora söylemiş olabilir. Doktorun edindiği bu bilgiyi mahkeme huzurunda paylaşması dolaylı tanıklıktır. Öte yandan, dedikodu veya söylenti niteliğindeki bilgilerin paylaşılması ise dolaylı tanıklık olarak kabul edilmez.[23]

Dolaylı tanıklığa verilen anlam hukuk sistemlerine göre değişkenlik gösterir. Kara Avrupası geleneğinde, Anglo-Sakson sisteminden farklı olarak dolaylı tanıklığın içeriği daha sınırlı şekilde anlaşılır.[24] Türk hukukunda dolaylı tanık, yalnızca olaya tanık olan kişiden edindiği bilgiyi aktaran kişi olarak değerlendirilir. Halbuki Anglo-Sakson sisteminde dolaylı tanık olarak değerlendirmede belirleyici olan beyanın duruşmada yapılıp yapılmadığıdır. Buna göre; duruşmada edinilmeyen her türlü beyan kural olarak dolaylı tanık beyanı sayılır ve hükme esas alınamaz. Öyle ki, hazırlık soruşturmasında yemin vererek dinlenmiş kişinin tanıklığı dahi, dinleme duruşmada yapılmadığından dolaylı tanıklık olarak değerlendirilir.[25]

İleride tartışılacağı üzere, bilginin dolaylı şekilde elde edilmiş olması delil değerine etki edebilir. Öte yandan, bu etkinin her zaman olumsuz şekilde olacağını düşünmek hatalıdır. Öyle vakalarla karşılaşılabilir ki dolaylı tanığın beyanı maddi gerçeğe ulaşılmasında doğrudan tanığın beyanından daha etkilidir. O halde, dolaylı tanığın bilgisi de hakikati ortaya koyabilir.[26] Örneğin; doğrudan tanık mağdurun vurulduğunu görmüş ancak failin yüzünü seçememiş, ancak mağdur olay yerine sonradan varan dolaylı tanığa ölmeden önce saldırganın eşkâlini vermiş olabilir.

Dolaylı tanık daha ziyade bir başkasından duyduğunu aktaran kişi olarak düşünülse de mevcut bilgi farklı şekillerde edinilebilir. Doğ-

22 BİRTEK, s. 129.
23 DETTER, s. 1.
24 Michael **BOHLANDER**: Principles of German Criminal Procedure, Hart Publishing, Oxford 2012, s. 145.
25 Judy **HAILS**: Criminal Evidence, 6th Edition, Wadsworth Cengage Learning, Belmont 2009, s. 196.
26 KUNTER, s. 634.

rudan tanığın sahip olduğu bilgi sözlü, yazılı ya da başka bir yolla alınabilir.[27] Örneğin; dolaylı tanık mağdurun yaşadıklarını aktardığı fakat artık mevcut olmayan günlüğü okumuş olabilir. Öyle ki jest ve mimikler yoluyla dolaylı şekilde de bilgi sahibi olmak olasıdır. Doğrudan tanığın iletişim araçlarıyla açıklamada bulunması da olasıdır. Bilginin dolaylı şekilde edinilmesi tesadüf eseri olabileceği gibi resmi bir görevin yürütülmesine de dayanabilir.[28] Dolaylı tanığın bilgiyi olay yerinden geçerken öğrenmesiyle, resmi sıfatla yaptığı ifade alma sonucu öğrenmesi arasında fark yoktur.

Doğrudan tanığın mutlaka görmek suretiyle tanık olması gerekmediğinden, diğer duyular aracılığıyla edinilen bilginin anlatılması da doğrudan tanıklıktır.[29] Dolayısıyla kişi her ne kadar olayı görmese de başka şekillerde doğrudan bilgi sahibi olabilir. Silahlı saldırıyı görmemiş ancak silahın kaç kere ateşlendiğini duymuş kişi dolaylı tanık sayılmaz.

Dolaylı tanıklığın çoklu şekilde *(multiple hearsay) ortaya çıkması da mümkündür. A, B'nin C'den duyduklarını mahkeme huzurunda açıklarsa çoklu dolaylı tanıklık mevcuttur.*[30] Esasen dolaylı tanıklığın delil değeri dahi tartışmalıyken, çoklu şekilde gerçekleşen dolaylı tanıklığın güvenilirliği daha fazla sorun oluşturur. Neticede bir bilginin kişiden kişiye aktarıldıkça değişmesi, bu bilgiye belirli ekleme ya da çıkarmaların yapılması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim günlük yaşam tecrübemiz de gösterir ki bildiğimiz bir konunun olduğundan bambaşka şekilde kulağımıza gelmesi mümkündür. Kaldı ki çoklu dolaylı tanıklı halinde bilgi aktarılırken yapılan hataların yanında, bilginin kasıtlı şekilde manipüle edilmesi de daha kolaydır. Tüm bu olumsuz olasılıklara karşın bu tür delilleri tamamen göz ardı etmemek gerekmektedir. Gerçekten de öyle durumlar ortaya çıkabilir ki çoklu dolaylı tanığın verdiği bilgi maddi gerçeğe ulaşılmasında kilit rol oynayabilir. İngiltere'deki *Maher v. DPP davası*[31] bu duruma gü-

27 Richard **GLOVER** / Peter **MURPHY**: Murphy on Evidence, 13th Ed., Oxford University Press, Oxford 2013, s. 228.

28 KK-StPO - DIEMER, § 250 kn. 10.

29 Aynı yönde bkz. ÖZBEK / DOĞAN / BACAKSIZ, s. 587.

30 Adrian **KEANE** / Paul **McKEOWN**: The Modern Law of Evidence, 9th Ed., Oxford University Press, Oxford 2012, s. 312.

31 *Maher v DPP* [2006] EWHC 1271.

zel bir örnektir. Olay yerinden geçmekte olan A, bir aracın B'nin park halindeki aracına çarpıp kaçtığını görür ve hemen kaçan aracın plakasını not eder. A, plakanın yazılı olduğu notu B'nin aracının sileceğine iliştirir, bu bilgiyle polise başvurulur ve mahkeme ilgili sürücüyü dikkatsiz araç kullanmaktan mahkûm eder.

B. Dolaylı Tanıklığın Görünüm Şekilleri

Dolaylı olarak edindiği bilgiyi aktaran kişinin tanıklığı farklı şekillerde gerçekleşebilir. Öncelikli olarak resmi görevi bulunmayan sivil kişilerin tanıklığı karşımıza çıkabilir. Bu durumda herhangi resmi sıfatı bulunmayan tanık, üçüncü kişiden edinmiş olduğu bilgiyi resmi makamlara aktarmaktadır. Dolaylı tanıklığın bu türü daha ziyade çocuklara yönelik işlenen cinsel suçlar bakımından karşımıza çıkar.[32] Mağdur çocukla görüşme yapan uzman pedagog ya da sosyal hizmetler görevlisinin mahkeme huzurunda bilgilerini aktarması tipik bir örnektir. Özellikle bu gibi suçlara ilişkin yargılamalarda, doğrudan tanık dinlenmiş olsa dahi, dolaylı tanık konumundaki kişilerin de ayrıca dinlenmesi, hükmün daha sağlıklı olmasını sağlayabilir. Gerçekten de mağdurun mahkeme huzurunda kendisini tam ve anlaşılır şekilde ifade edememesi olanak dahilindedir.

Daha önce ifade alma işlemini gerçekleştirmiş kamu görevlisinin dolaylı tanıklığı bir diğer olasılıktır. Bu senaryoda ilgiliyi soruşturma evresinde dinlemiş olan kolluk görevlisi, hâkim ya da savcının dolaylı tanık olarak bilgisine başvurulmaktadır.[33] Dikkat etmek gerekir ki, bu durumda görevliler sanığa isnat edilen fiille ilgili olarak değil kendilerine yapılan açıklamalarla ilgili olarak tanıklık yapmaktadırlar. Öğretide, ifade almış görevlilerin duruşmadaki tanıklığının diğer dolaylı tanıklara göre daha büyük önem taşıdığı ifade edilmiştir.[34]

Dolaylı tanıklığın bir diğer görünüm şekli ise organize suçlulukla mücadele kapsamında karşımıza çıkar. Doğrudan bilgi sahibi olan kişinin kimliğinin açığa çıkması güvenlik riski yaratabileceğinden do-

32 DETTER, s. 2.

33 ŞAHİN, Gazi Şerhi, s. 609. Böyle bir tanığın ne sanık ne de mağdur lehine olduğu yönünde bkz. Burcu **DÖNMEZ**: Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu, 2. B., Seçkin Yay., Ankara 2019, s. 217.

34 ŞAHİN, Gazi Şerhi, s. 611.

laylı tanığa başvurulabilir. Gizli soruşturmacı olarak görev yürüten kamu görevlisi, örgüt içerisindeki bir muhbir ya da sıradan bir tanık yerine, bu kişileri sorgulayan polis memurunun dinlenmesi tercih edilebilir. Nitekim dolaylı tanıklığın kural olarak yasak olduğu Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde dahi, doğrudan tanığın güvenliğini sağlamak adına istisna tanınmaktadır.[35]

C. Dolaylı Tanıklığa Yönelik İtirazlar

Dolaylı tanıklığın şüpheyle karşılanmasının altında çeşitli sebepler yatmaktadır. Doğruluğu şüphe uyandıran, uygun şekilde sınanmamış bir delile dayanarak hüküm kurulabileceği kaygısı, dolaylı tanıklığın sorgulanmasına, kimi hukuk sistemlerinde ise yasaklanmasına sebep olmaktadır. Her şeyden önce, dolaylı tanığa aktarılan bilginin yemin etmeden verilmiş olması beyanın güvenilirliğini zedelemektedir.[36] Her ne kadar olayı aktaran kişi yemin altında bilgilerini paylaşsa da kendisine bilgiyi aktaran doğrudan tanık için bu durum geçerli değildir. İstisnai olarak, CMK m. 50'de belirtilen belirli kişilerin yeminsiz olarak dinlenmesi mümkün olmakla birlikte, doğruyu söyleme yükümlülüğü bu kişiler için de geçerlidir. Doğrudan tanık bilgisini usule uygun şekilde mahkeme önünde paylaşmadığından, Türk Ceza Kanunu (TCK) m. 272'de düzenlenen yalan tanıklık suçunun faili olması mümkün değildir. Dolaylı tanık da doğru söyleme yükümlülüğü altında olduğundan bu suçun faili olabilecek olmasına karşın,[37] dolaylı tanığın bilgileri kendisinden aldığı kişinin yalan beyanı sebebiyle cezalandırılması korkusu olmadığından bu beyanların güvenilirliği şüpheli nitelik taşımaktadır.

Dolaylı tanıklığa yöneltilen en önemli eleştirilerden bir tanesi, beyanın doğruluğunu sınamanın mümkün olmamasıdır.[38] Anglo-Sakson hukukunda tanığın sınanmasını sağlayan çapraz sorgu verimli şekilde yürütülemez. Dolaylı tanık yalnızca belirli hususları aktarıcı

35 Bu konuda detaylı bilgi için bkz. GLOVER / MURPHY, s. 296 vd.

36 HAILS, s. 197.

37 Neslihan **GÖKTÜRK**: *"Yalan Tanıklık Suçu (TCK m. 272)"*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XX, S. 1, 2016, dn. 83.

38 SPENCER, s. 9; Jefferson L. **INGRAM**: Criminal Evidence, 10th Edition, Anderson Publishing, United States 2009, s. 450; GLOVER / MURPHY, s. 230; Seydi **KAYMAZ**: Ceza Muhakemesi Hukukunda Devlet Sırrı, Seçkin Yay., Ankara 2020, s. 217.

konumda olduğu ve bu bilgilerin kaynağı olmadığı için bilgisi sınırlı olan dolaylı tanığın sınanması zaten anlam ifade etmeyecektir. Halbuki bilgilerin kaynağının savunma makamınca doğru soruların sorulmasıyla doğrudan sınanabilmesi bu beyanların çürütülebilmesine veya güvenilirliğinin hüküm makamı ve jüri nazarında şüpheli duruma gelmesine imkân yaratır. Neticede doğrudan tanık jüri üyelerinin huzurunda dinlenmediğinden mahkemeler bu delillere tereddütle yaklaşırlar. Tanığın duruşmada hazır bulunarak bildiklerini paylaşması, jürinin ilgilinin hal ve tavırlarını incelemesine ve bu sayede doğruyu söyleyip söylemediği yönünde izlenim edinmesine olanak sağlar.[39] Nitekim tanığın jüri tarafından doğrudan dinlenmesi vasıtasızlık ilkesinin bir gereğidir.

Türk hukuku bakımından değerlendirecek olursak, Anglo-Sakson hukukundaki anlamda bir çapraz sorgu sisteminden bahsetmek mümkün değildir.[40] Her ne kadar bir çapraz sorgu müessesesi mevcut olmasa da CMK m. 201'de düzenlenen doğrudan soru sorma hakkı tanıkların sınanması işlevini yerine getirir. Çapraz sorgudan farklı olmakla birlikte bu düzenleme, hâkim araya girmeksizin tanığın ifadelerindeki hataların, yanlışlıkların irdelenmesi imkânını sağlar. Öte yandan, çapraz sorguda olduğu gibi, doğrudan soru sorma yönteminin dolaylı tanığa uygulanması da beyanın güvenilirliğini sağlamakta yetersiz kalır. Dolaylı tanık birinci elden bilgi sahibi olmadığından, doğrudan yöneltilen sorulara muhtemelen tatmin edici cevaplar veremeyecektir. Doğrudan tanığa soru yöneltmek olanak dışı kaldığından, tanığın ifadelerinde samimi olup olmadığı, bilgilerinin kesinlik arz edip etmediği test edilemez. Yine doğrudan tanığın beyanının duruşmada öne sürülüp tüm katılanlarca tartışılması mümkün olmadığından delillerin müşterekliği de sağlanamaz. Ayrıca hâkim delil kaynağıyla araya bir vasıta girmeksizin temas kuramadığından, dolaylı tanıklık doğrudan doğruyalık ilkesi bakımından da aykırılık yaratır.

Çelişme ilkesinin bir yansıması olan soru sorabilme hakkı, deliller ortaya konulurken taraflara çelişkileri ortaya çıkarma imkânı

39 MAUET / WOLFSON, s. 154, 155; HAILS, s. 198.

40 DÖNMEZ, s. 35; Fahri Gökçen **TANER**: Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği, Seçkin Yay., Ankara 2019, s. 375.

sağlar.[41] İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (İHAS) m. 6/3-d gereğince itham edilen kişi, *"iddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek" hakkına sahiptir. Böylelikle itham edilene, olası hatalı ifadeleri ortaya koyma ve dolayısıyla yanlış bir ifadeye istinaden mahkûm edilmekten kurtulma imkânı sunulmuş olur. Ancak bu şartların sağlanması halinde itham edilen kişinin muhakemeye aktif şekilde katılımından bahsedilebilir.*[42] Dolaylı tanıklık kabul edildiğinde, doğrudan tanığın dinlenmesi mümkün olmadığından savunma makamı, soru sorabilme hakkını verimli şekilde kullanamaz ve çelişme ilkesi zarar görür.

Dolaylı tanıklığın yargı yükünü artırdığı, zaman ve ekonomi bakımından kayba sebep olduğu savunulmuştur.[43] İspat bakımından oldukça zayıf olan dolaylı tanıklıkla vakit kaybetmek yerine diğer delillere odaklanmanın daha isabetli olacağı ifade edilmiştir. Öte yandan, özellikle Anglo-Sakson hukuk sistemi bakımından aksi yönde bir savunma yapmak da mümkündür. Zira bu sistemde dolaylı tanıklık istisnai olarak kabul edilmektedir ve mahkemelerin somut olayda istisnalardan birisinin bulunup bulunmadığı sorununu çözmesi fazladan vakit harcanmasına yol açabilmektedir.

D. Dolaylı Tanıklığı Destekleyen Görüşler

Dolaylı tanıklığa derhal önyargıyla yaklaşıp göz ardı etmek hatalı olur. Maddi gerçeğe ulaşmak bakımından dolaylı tanığın beyanı önemli fonksiyon taşıyabilir. Tecrübeler göstermektedir ki, doğrudan tanığın mahkeme dışındaki ifadelerinin güvenilir nitelik taşıması mümkündür.[44] Sanığın dört yaşındaki bir kız çocuğuna nitelikli cinsel istismardan yargılandığı İngiltere'deki *Sparks v. R.*[45] *davası bu duruma örnektir. Mağdur mahkemede tanıklık yapmamış ancak olaydan yarım saat sonra annesine kendisine saldıranın siyahi bir kişi olduğunu söylemiştir. Sanığın (kendisi beyazdır), mağdurun annesinin*

41 TANER, s. 93.
42 Stefan **TRECHSEL**: Human Rights in Criminal Proceedings, Oxford University Press, Oxford 2005, s. 293.
43 SPENCER, s. 13.
44 MAUET / WOLFSON, s. 155.
45 *Sparks v R* [1964] AC 964.

tanık olarak dinlenmesi talebi, dolaylı tanıklık bulunduğu gerekçesiyle mahkeme tarafından reddedilmiştir. Görüldüğü üzere, Anglo-Sakson sisteminde olduğu gibi dolaylı tanıklığı kabul etmemek, sanığın mahkumiyetine doğrudan etki edecek delillerin dikkate alınmamasına sebebiyet verebilir.

Dolaylı tanıklık çeşitli sorunlara gebe olmakla birlikte, ispat bakımından güvenilmez olması dikkate alınmaması için tek başına gerekçe olamaz. Şüphesiz ki, dolaylı tanık bilerek ya da yanılgı sonucu yanlış bilgi verebilir ve hatta hayali bilgiler paylaşabilir. Öte yandan, hâkim duruşmaya getirilmiş ve huzurunda tartışılmış delilleri vicdani kanaatiyle serbestçe takdir eder (CMK m. 217/1). Delil serbestisinin bir gereği olarak, hukuka uygun her türlü delille ispat mümkündür (CMK m. 217/2). Bu nedenle, bir delilin zayıf olması dikkate alınmaması için gerekçe olamaz.[46] Hâkim ilgili delilin taşıdığı değeri takdir edecek ve ulaştığı sonucu gerekçeleriyle açıklayacaktır. Kaldı ki, öyle vakalar olabilir ki somut olayı aydınlatmaya yarar delil azdır ya da hiç yoktur. Dolaylı tanığın güvenilirliği şüpheli beyanını incelemeye almak, hiç delil bulunmamasından daha iyidir.[47]

Anglo-Sakson hukuku özelinde, dolaylı tanıklığın kabul edilmemesinin eleştirildiği görülür. Aşağıda ayrıca tartışılacağı üzere belirli istisnaların varlığı halinde (örn. doğrudan tanığın ölmesi) dolaylı tanıklığın kabul edilmesi mümkündür. Ne var ki, bu istisnaların sayısı üzerinde uzlaşı bulunmadığı gibi içerikleri bakımından da tartışmalar mevcuttur.[48] Üst derece mahkemelerinde dahi, somut olaydaki bir dolaylı tanıklığın yasaklanmış deliller içerisinde bulunup bulunmadığı konusunda uzlaşılamamaktadır. Bu nedenle, savunma ve savcılık makamlarının bir dolaylı tanıklık delilinin istisna kapsamına girmediği yanılgısına kapılmaları ve dolayısıyla daha detaylı araştırma yapmaya gerek görmemeleri olasıdır.[49] Mahkemede kabul edilmesi mümkün olan bir delil, kuralın belirsizliğinin yarattığı yanılgı nedeniyle dava dosyasına girmeyebilir.

46 SPENCER, s. 14.
47 MAUET / WOLFSON, s. 155.
48 SPENCER, s. 16.
49 Roderick **MUNDAY**: Evidence, 8th Edition, Oxford University Press, Oxford 2015, s. 352.

II. KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA DOLAYLI TANIKLIK

A. Genel Olarak

Önceden vurgulandığı üzere, hem dolaylı tanıklığın içeriği hem de kabul edilebilirliği bakımından hukuk sistemlerinde farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Duruşma dışında verilen tüm beyanların dolaylı tanık beyanı olarak kabul edildiği Anglo-Sakson geleneğinde temel kural böylesi delillerin dışlanmasıdır. Kara Avrupası sisteminde ise dolaylı tanıklık, adından anlaşıldığı şekilde bir başka kişiden aldığı bilgiyi paylaşan kişinin tanıklığıdır. Yine bu sistemde dolaylı tanık beyanının kabul edilebilirliği değil bu beyanın ispat değerinin değerlendirilmesi temel uğraştır. Aşağıda iki farklı sistemden örnekler vererek anılan farklılıklar gösterilmeye çalışılacaktır.

B. İngiltere

Dolaylı tanıklığın dışlanması,[50] *common law geleneğinin en eski ve en önemli prensiplerinden birisi olmakla birlikte, uygulayıcıları en çok zorlayan kuraldır.*[51] Hukuk yargılamalarında terk edilmiş olan kural ceza yargılamaları bakımından ise zaman içerisinde birçok değişiklik geçirmiş olmakla birlikte varlığını devam ettirmektedir.[52] Dolaylı tanıklığın ceza yargılamalarında dışlanması fikri çok daha eskilere dayansa da kuralın modern şekli 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır.[53] Dolaylı tanık beyanlarının dışlanması, bu tür delillerin ispat ve güvenilirlik bakımından zayıf olduğu, dolayısıyla mahkemenin hükmünü olumsuz yönde etkileyebilerek güvenilirliğini zayıflatabileceği fikrine dayanır. Ne var ki, ileri sürülen bu kaygının yanında, her türlü dolaylı tanık beyanını ceza muhakemesinden dışlamak maddi gerçeğin ortaya çıkarılması amacının yerine getirilmesi bakımından çok değerli olabilecek birtakım bilgilerin yitirilmesine yol

50 Anglo-Sakson hukuk sisteminde delil yasakları, dışlama kuralı olarak ifade edilmektedir. Murat Volkan **DÜLGER**: Ceza Muhakemesi Hukukunda Dışlama Kuralı ve Hukuka Aykırı Delillerin Uzak Etkisi, Seçkin Yay., Ankara 2014, s. 101.

51 Charanjit **SINGH**: Beginning Evidence, Routledge Press, New York 2014, s. 103; Michael **ZANDER**: Cases and Materials on the English Legal System, 10th Edition, Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 446; GLOVER / MURPHY, s. 228.

52 31.01.1997'de yürürlüğe giren Civil Evidence Act 1995, hukuk yargılamalarındaki dolaylı tanıklık yasağını İngiltere ve Galler'de kaldırmıştır.

53 SPENCER, s. 2. Daha eski dönemde, dolaylı tanıklığın bir delil olmadığının dahi savunulduğu belirtilmektedir. ALLEN, s. 133.

açabilir. Bu nedenle, zaman içerisinde kurala çeşitli istisnalar getirilmiştir.

Günümüze kadar gelen istisnaların bir kısmı bizzat mahkemeler tarafından geliştirilmiştir. Bunun yanında yasama organı eliyle düzenlenen pek çok istisna da vardır. 19. yüzyılın sonlarında kabul edilen bazı küçük istisnalar, 20. yüzyılın ikinci yarısında çoğalmaya başlamış ve bugün yürürlükte olan Criminal Justice Act 2003'te (CJA) son şeklini almıştır.[54] Bunun yanında Youth Justice and Criminal Evidence Act 1999[55] gibi bazı özel yasalarda da çeşitli istisnalar düzenlenmiştir.

CJA m. 114 vd. dolaylı tanıklığa ilişkin düzenlemeler getirmiştir. Kanunun 116. maddesi tanıklara ulaşılamayan durumlarda dolaylı tanıklığın kabul edilebilirliğini düzenler. Buna göre, doğrudan tanığın ölüm, fiziksel ya da ruhsal hastalık, Birleşik Krallık dışında bulunma, tüm çabalara rağmen bulunamama veya ifade vermekten korkma sebepleriyle duruşmaya getirilmesi, duruşmada dinlenmesi mümkün değilse dolaylı tanıklık kabul edilebilir. Öte yandan iki ön koşulun sağlanması halinde bu durumlardan birisi gündeme gelebilecektir. Öncelikle esas tanığın kimliğinin belirli olması gerekir, böylelikle karşı tarafa savunma yapma imkânı tanınmış olur. İkinci olarak, söz konusu delil kabul edilebilir, hukuka uygun olmalıdır. Örneğin; ölüm nedeniyle ifade veremeyen doğrudan tanık, bilgiyi işkence yoluyla elde etmişse, dolaylı tanık dinlenemez.

CJA m. 118 *common law geleneğinde kabul edilen bir dizi istisnayı düzenlemektedir. Başlıca düzenlemelere değinmek gerekirse, öncelikle kamuya açık bilgilerin paylaşılması dolaylı tanıklık kapsamına girmez. Kanun'un 118/1. maddesine göre; kamusal nitelikteki yayımlanmış çalışmalar (örn. bilimsel kitaplar), kamuya açık resmi evraklar (örn. resmi siciller),*[56] vesikalar (örn. duruşma tutanakları), kişinin adını,

54 ZANDER, s. 452.

55 Kanun'un 27. maddesine göre, ifadesine başvurulmak istenip de duruşmada dinlenmesi uygun görülmeyen tanıkların daha önce kayda alınmış ifadelerinin duruşmada izletilmesi mümkündür.

56 Soybağının değiştirilmesine ilişkin bir davada savcılık, kocanın çocuğun babası olamayacağını, ilgili tarihlerde yurtdışında görevde olduğunu ispat etmek için askeri kayıtları sunmak istemiş, söz konusu kayıtlar kamuya açık olmadığından talep reddedilmiştir. *Lilley v. Pettit* [1946] KB 401.

doğum tarihini ve doğum yerini gösteren deliller (örn. doğumu görenlerin anlatımları) kabul edilebilir niteliktedir.

Önemli istisnalardan bir tanesi Latince *res gestae (yapılmış işler / şeyler) olarak ifade edilen kuraldır. Bu kuralın temelinde, insan davranışlarının hareketin yanında sözler de içerdiği gerçeği yatar.*[57] Gerçekten de bir olayı değerlendirirken yalnızca hareketleri dikkate almak yanıltıcı olabilir, dolayısıyla kullanılan ifadelerin de göz önünde bulundurulması gerekir. Kimi hallerde mahkeme huzurunda verilmeyen ifadeler, ortaya çıktığı koşullarla çok yakın bağlantısı bulunabileceğinden dikkate alınabilir.[58] Bu anlayıştan hareketle kanun koyucu *res gestae kuralı kapsamına giren bazı istisnalar getirmiştir. İlk olarak, en yaygın istisnalardan birisi, duygusal bakımdan hissizleşmiş kişilerin ifadelerinin hükme esas alınabilmesidir. Res gestae'nin bu şekli daha ziyade ağır ve ciddi vakalarda karşımıza çıkar. Mağdurun bıçaklandıktan dakikalar sonra kendisine ilk yardımda bulunan polis memuruna sanığın adını verdiği, birkaç hafta sonra da hayatını kaybettiği olayda dolaylı tanıklık kabul edilmiştir.*[59] Mahkemeye göre; korku verici ve dramatik olaylara gösterilen anlık ve içgüdüsel tepkiler delil olarak kabul edilebilir. Olağandışı olaylara verilen ani ve duygusal tepkilerin, uydurma olmasının mümkün olmadığı düşüncesi bu istisnaya zemin sunmaktadır.[60] İkinci olarak, yapılan eylemle bağlantılı, eylemi açıklayıcı nitelikteki ifadeler hükme esas alınabilir. *R v. McCay davasında,*[61] yüzleştirmede sanığı "sekiz numara" olarak tespit eden tanık, duruşmada hangi rakamı söylediğini hatırlayamaz, bunun üzerine yüzleştirmede hazır bulunan polis memuru tanığın söylediği numarayı duruşmada tekrarlar. Somut olayda, savunma makamının itirazı, polis memurunun ifadesi ilgili eylemle bağlantılı olduğundan bahisle reddedilmiştir. Son olarak, ilgilisinin fiziksel veya ruhsal durumunu gösteren ifadeler istisnai olarak kabul edilebilir. Örneğin; A, kendisini kötü hissettiğini karısının kendisini öldürmeyi düşündüğünü arkadaşı B'ye söylemiş olabilir. Şayet mağdur ölmüşse, B'nin dolaylı

57 Jonathan **DOAK** / Claire **McGOURLAY**: Criminal Evidence in Context, 2nd Edition, Routledge-Cavendish, New York 2009, s. 232.
58 ALLEN, s. 161.
59 R v. Andrews [1987] AC 281 (HL).
60 DOAK / McGOURLAY, s. 232.
61 *R v. McCay* [1991] 1 All ER 232 (CA).

tanıklığı A'nın kendisini kötü hissettiğini ve karısının A'yı öldürmeye çalıştığını ispat bakımından kabul edilebilir.[62]

Sanığın ikrarının dolaylı tanık tarafından aktarılması dışlama kuralından etkilenmeyen hallerdendir. Öngörülen bu istisna sayesinde kolluk personelinin mahkemede dolaylı tanık olarak vereceği ifadenin dışlanmasının önüne geçilmektedir. Bu istisnanın temelinde, hiç kimsenin bilerek kendi aleyhine yalan söylemeyeceği, dolayısıyla ikrarın gerçek kabul edilmesi gerektiği anlayışı yatar. Öte yandan, ikrarın gerçeği yansıtmadığı pek çok örnek karşımıza çıkabileceğinden bu fikrin sağlam temellere dayandığı söylenemez.[63] Sanığın, işkenceye uğrama, suçsuzu kurtarma, tehdit edilme gibi farklı nedenlerle gerçeğe aykırı şekilde ikrarda bulunması olasıdır.[64]

C. Amerika Birleşik Devletleri

İngiltere örneğinde olduğu gibi *common law geleneğine sahip Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) de dolaylı tanık beyanlarının çoğu kabul edilemez nitelikte sayılmaktadır. Eski dönemlerde tanık sıfatıyla dinlenmemiş kişilerin beyanları da delil olarak dikkate alınabilmekteydi.*[65] Dolaylı tanık beyanının dışlanması kuralı, bu tür delillerin müphemliğinin mahkemeler nezdinde şüphe yaratması sebebiyle 18. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, yine 18. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkan, tüm dolaylı tanık beyanlarının dışlanmasının hatalı olduğu anlayışı ABD'yi de etkilemiş, belirli istisnalar tanınmaya başlamıştır.[66] Gerek eyalet mahkemeleri gerekse federal mahkemeler istisnalar öngörmüş, bunlar uzun yıllar içerisinde geliştirilerek günümüzde uygulanır hale gelmiştir.

Dolaylı tanıklık kuralı ve bunun istisnaları Federal Rules of Evidence m. 801 vd. düzenlenmiştir. Kurallar kapsamında öngörülen muafiyetler ve istisnalar mevcuttur.[67] Kuralların 801/d. maddesi iki

62 Örnek için bkz. SINGH, s. 114.
63 ZANDER, s. 449.
64 BİRTEK, s. 103.
65 INGRAM, s. 459.
66 Norman M. **GARLAND**: Criminal Evidence, 7th Edition, McGraw-Hill Education, New York 2011, s. 178.
67 Bazı yazarlar istisnaları dört gruba ayırarak incelemekle birlikte, esasen bunların bir kısmının muafiyet sayılmasını gerektiğini belirtmektedirler. Deborah Jones **MERRITT** / Ric **SIMMONS**:

tür muafiyet öngörmüştür: 1) tanıkların daha önce verdiği bazı ifadeler, 2) karşı tarafın beyanları. İlk grup muafiyetlere örnek verecek olursak, bir tanığın duruşmadaki ifadesiyle önceki ifadesi arasında çelişki varsa daha önceki ifadesinin dikkate alınması mümkündür. Esasen ilk ifadeyi veren de tanığın kendisi olduğu için burada bir dolaylı tanıklık bulunmadığı düşünülebilirse de Anglo-Sakson hukuk sisteminde mahkeme dışında yapılmış tüm açıklamalar teknik olarak dolaylı tanıklık olarak görülmektedir.[68] İşte Federal Kurallar bu gibi hallerde esasen dolaylı tanıktan edinilen beyanlara muafiyet sağlamış ve kabul edilebilmesinin önünü açmıştır. İkinci grup muafiyet bakımından, sanığın duruşma dışında kendisine ilişkin verdiği beyanların kabul edilebilir olması örnektir. A'nın B'yi kasten öldürmekten yargılandığı bir davada, tanıklar C ve D'nin, A'nın kendilerine B'yi öldürmeyi planladığını anlatmaları muafiyet kapsamındadır. Belirtelim ki, karşı taraf beyanlarının mutlaka ikrar niteliğinde olması gerekmez, yansız ya da aklayıcı beyanlar da duruşmada kabul edilebilir.

Federal Kurallar, yukarıda bahsi geçen muafiyetlerin yanında yirmi dokuz tane istisnaya yer vermektedir. Genel olarak, 803., 804. ve 807. maddede düzenlenen üç grup istisnadan bahsedilebilir. En fazla istisna, anılan ilk maddede düzenleme altına alınmıştır ve ilgilinin tanıklık yapmasının mümkün olup olmadığına bakılmaksızın uygulanırlar. Eş söylemle, tanığın mahkeme huzurunda dinlenebilmesi mümkün olsa dahi taraflar bu istisnalara dayanabilirler. Öyle ki, ilgili tanık mahkeme huzurunda ifade vermiş dahi olabilir. Resmi evraklar, kişinin itibarına ilişkin açıklamalar, tıbbi teşhis ve tedaviye ilişkin açıklamalar gibi geniş yelpazedeki istisnalar bu gruba girer. Örneğin; kişinin çevresince kurallara saygılı birisi olarak bilindiğinin anlatılması kabul edilebilir delildir.

Federal Kuralların 804. maddesinde öngörülmüş olan beş farklı istisna ancak ilgilinin mahkeme huzurunda ifade vermesi mümkün değilse devreye girmektedir. Söz konusu istisnalardan en bilineni olarak ilgilinin ölüm anındaki beyanı *(dying declaration) gösterile-*

Learning Evidence: From the Federal Rules to the Courtroom, Thomson / Reuters, USA 2009, s. 472.

68 GARLAND, s. 189.

bilir. Öte yandan, bu türden beyanların yalnızca kasten öldürme ve hukuk davalarında kabul edilebileceği düzenlenmiştir.

Federal Kanun'un 807. maddesi, yukarıdaki istisnalar kapsamına girmemekle birlikte güvenilir addedilen delillerin kabul edilebilmesini düzenler. Pek çok dolaylı tanıklık şekli zaten kanun koyucu tarafından düzenlendiğinden, bu maddede düzenlenen istisnalar son derece nadir görülür.[69] İstisnaya dayanabilmek için sağlanması gereken beş şart mevcuttur: 1) delil güvenilir olmalı, 2) delilin diğer delillere göre ispat gücü kuvvetli olmalı, 3) maddi vakaya ilişkin olmalı, 4) hakkaniyete uygun olmalı ve 5) karşı tarafa makul bir süre önceden bildirilmelidir.[70] Sanığın gözlüklerinin FBI tarafından lens uzmanına incelettirildiği davada, söz konusu inceleme özel kişi tarafından yapıldığından resmi evrak olarak kabulü mümkün değildir ve istisna dışında kalmaktadır. Öte yandan inceleme süreci güvenilir olduğu ve raporun ispat gücü yüksek olduğundan Mahkeme delili kabul edilebilir saymıştır.[71]

D. Almanya

Alman hukukunda dolaylı tanıklığa ilişkin getirilmiş doğrudan bir düzenleme mevcut değildir. Öğretideki genel kanaat, dolaylı tanıklığın kabul edilebilir olduğu yönündedir.[72] Alman Federal Yüksek Mahkemesi de aynı yönde karar vermektedir.[73] Alman Ceza Muhakemesi Kanunu (ACMK) m. 250'deki düzenleme dahi dolaylı tanıklığın kabul edilmesini engelleyen bir düzenleme sayılmaz. Somut olaydaki bilginin doğrudan doğruya edinilmesi şart olmadığından, örneğin tanık ifadesini alan polis memurunun duruşmada dinlen-

69 MERRITT / SIMMONS, s. 473.

70 United States v. Peneaux, 432 F.3d 882, 891, 2005 U.S. App. LEXIS 28877 (8th Cir. 2005).

71 Örnek için bkz. MAUET / WOLFSON, s. 262.

72 **LÖWE-ROSENBERG, DIE STRAFPROZEßORDNUNG UND DAS GERICHTSVERFASSUNGSGESETZ - CIRENER / SANDER**, 27. Aufl., Walter de Gruyter, Berlin 2016, § 250 kn. 25; Werner **BEULKE** / Sabine **SWOBODA**: Strafprozessrecht, 14. Aufl., C. F. Müller, Heidelberg 2018, s. 312; Kurt **REBMANN**: *"Der Zeuge vom Hörensagen im Spannungsverhältnis zwischen gerichtlicher Aufklärungspflicht, Belangen der Exekutive und Verteidigungsinteressen"*, NStZ, Heft: 8, 1982, s. 321; KK-StPO / DIEMER, § 250 kn. 10; **BECK'SCHER ONLINE-KOMMENTAR** StPO mit RiStBV und MiStra - **GANTER**, 39. Aufl., C. H. Beck, München 2021, § 250 kn. 9; **MÜNCHENER KOMMENTAR** zur StPO – **KREICKER**, 1. Aufl, C. H. Beck, München 2014, § 250 kn. 42; HELLMANN, kn. 662.

73 BGHSt, 33, 178 (181).

mesi mümkündür. Dolaylı tanık bilgiyi şans eseri edinebileceği gibi gizli soruşturma gibi resmi bir görev sırasında edinmiş olabilir.[74] Belirtmek gerekir ki, dolaylı tanıklığın kabulü mümkün olmakla birlikte, ACMK m. 136a ve 252'de düzenlenen delil yasaklarına riayet edilmesi şarttır.[75]

Dolaylı tanıklık Alman hukukunda kabul görse de bu kişilerden alınan beyanların ispat kuvvetinin daha düşük olduğu savunulmaktadır.[76] Ne mahkemenin ne de tarafların doğrudan tanığın beyanının güvenilirliğini sınama imkânı bulunmadığından, bu tür delilin ispat gücü zayıftır. Bu bakımdan dolaylı tanıklığın güvenilirliğinin sıkı şekilde denetlenmesi elzemdir. Yalnızca dolaylı tanık beyanına dayanarak sanığın mahkumiyetine karar verilemez. Bu bağlamda dolaylı tanığın açıklamalarının belirli ağırlıktaki diğer delillerle desteklenmesi gerekir.[77]

Gizli tanıklık söz konusu olduğunda dolaylı tanığın açıklamalarının güvenilirliği çok daha dikkatli şekilde değerlendirilmelidir. Bu tür durumlar daha ziyade kimliği anonim tutulan, örgütlü suçlarla mücadele kapsamında görev alan gizli soruşturmacının ya da örgüt içinden ya da dışından bilgi sağlayan kişilerden alınan bilgilerin aktarılması bakımından karşımıza çıkar. Esasen bu hallerde de dolaylı tanıklığın hükme esas alınması kabul edilebilir. Öte yandan doğrudan tanığın gizli tutulması nedeniyle, dolaylı tanığın beyanlarının çok daha titizlikle incelenmesi ve diğer delillerle desteklenmesi şarttır.[78]

E. İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (İHAS) kapsamında dolaylı tanık beyanına başvurulmasını engelleyen herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. İHAM m. 6/3-d, bir suçla itham edilen herkesin *"İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek" haklarının bulunduğunu belirtir. Gö-*

74 BGH NJW 1985 1789, 1790.
75 DETTER, s. 6, 7.
76 BeckOK StPO mit RiStBV und MiStra - **ESCHELBACH**, § 261, kn. 57.
77 BeckOK StPO mit RiStBV und MiStra - GANTER, § 250 kn. 12.
78 BGHSt 49, 112 (120).

rüldüğü üzere hüküm tanıkların sorgulanması bakımından, savcılık ve savunma makamlarını eşit konumlarda tutmayı hedeflemektedir. Adil yargılanma hakkı kapsamındaki silahların eşitliği ilkesinin gözetilmesinin gerekliliği söz konusu hükümle vurgulanmaktadır.[79] Tanıkların dinlenmesinde ve sorgulanmasında hak eşitliği öngörülerek silahların eşitliğinin sağlanması, muhakemenin çelişmeli niteliğini de teminat altına alır.[80]

İHAM, dolaylı tanıklığa ilişkin değerlendirmelerini ilk kez *Unterpertinger / Avusturya* kararında yapmıştır. *Başvuranın, eşi ve üvey kızına saldırmaktan hüküm giydiği davada ulusal mahkeme, mağdurların duruşmada ifade vermekten çekinmesi üzerine, ilgililerin polise verdiği ifade tutanaklarına dayanmıştır. İHAM, hükme esas alınan tanık beyanlarını sınama imkânı sağlanmadığından, mahkemenin Sözleşmeyi ihlal ettiğine karar vermiştir.*[81] Esasen başkaca deliller (sağlık raporları, boşanma sürecine ilişkin tutanaklar ve başvuranın baldızının beyanları) mahkeme önüne getirilmiş olsa da esas olarak duruşmada dinlenmeyen mağdurların beyanlarının mahkumiyete temel oluşturması 6/3-d maddesinin ihlalidir. Belirtmek gerekir ki, Strazburg Mahkemesi dolaylı tanıklığın Sözleşmeye aykırı olmadığını, ancak savunma makamının haklarıyla uyumlu şekilde kullanılması gerektiğini vurgular.[82]

Bricmont / Belçika kararında, savunma tarafına mağdurun ifadesini sınama olanağı tanınmamış olması incelenmiştir. Olayda prens unvanlı şikayetçinin özel oturumda yeminsiz olarak verdiği ifade hükme esas alındığından, başvuran adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Belçika yasaları gereğince prens unvanlı kişiler tanık olarak çağırılamazlar, istisnai olarak yazılı beyanda bulunmaları mümkündür. Bu sebeple savunma makamına şikayetçiyle yüzleşme olanağı tanınmaması, verilen beyanların doğruluğunun test edilememesi ihlal sebebidir.[83]

Strazburg Mahkemesi ilerleyen dönemdeki davalarda isimsiz tanık beyanlarıyla ilgili tespitlerde bulunmuştur. *Kostovski / Hollanda*

79 DÖNMEZ, s. 105.
80 TANER, s. 399.
81 *Unterpertinger / Avusturya,* Başvuru no: 9120/80, 24.11.1986, para. 32, 33.
82 *Unterpertinger / Avusturya,* para. 31.
83 *Bricmont / Belçika*, Başvuru no: 10857/84, 07.07.1989, para. 84.

kararında, duruşmada dinlenmeyen iki gizli tanık beyanına dayanarak yağma suçundan kurulan hüküm incelenmiştir. Mahkeme gizli tanıkları dinlememiş, gizli tanıklardan birisini ve diğer gizli tanığı sorgulayan polis memurunu dinleyen sulh ceza hakimlerinin beyanlarını esas almıştır. Sanık müdafi ise sorgulamalara katılamamış, önceden vermiş olduğu sorular sulh ceza hakimlerince tanıklara sorulmuştur. Ne var ki, soruların çoğunluğuna tanıkların kimliğinin deşifre olması ihtimaline binaen cevap verilmemiştir.[84] İHAM, bir delilin kabul edilebilirliğinin esasen ulusal hukuk kapsamında ulusal mahkemelerin takdirine bağlı olduğunun altına çizer. Esas olan, delillerin sanık huzurunda duruşmada tartışılmasıdır. Öte yandan, bir tanık beyanının delil olarak kabul edilebilmesi için mutlaka duruşmada ortaya konulması şart değildir, sanığın adil yargılanma hakkına uygun olmak şartıyla duruşma dışında elde edilen beyanlar da kabul edilebilir.[85] Bu bağlamda adil yargılanmanın gereği olarak sanığa, beyanın yapıldığı sırada ya da yargılamanın ilerleyen aşamasında, söz konusu beyanları sınamak için olanak tanınması gerekir. Halbuki somut olayda, yargılamanın hiçbir aşamasında tanık beyanlarını sınama imkânı tanınmadığından İHAS m. 6 ihlal edilmiştir.

Delta / Fransa kararında, hırsızlık mağduru iki kişinin mahkeme huzurunda ifade vermemesine karşın sanığın mahkûm edilmesi incelenmiştir. Olayda kimlikleri gizli tutulmayan mağdurlar mahkemenin davetine icap etmemiş, mağdurları sorgulayan polislerin ifadelerine dayanarak hüküm kurulmuştur. Sanığın tanıkların davet edilmesi talebi, herhangi bir gerekçe gösterilmeksizin yerine getirilmediğinden, yüzleşme olanağı sağlanamamış ve tanıkların sınanması mümkün olmamıştır. İHAM yerinde olarak, İHAS m. 6/3-d'nin ihlal edildiğini ve adil yargılamanın sağlanamadığını tespit etmiştir.[86]

Mahkemenin dolaylı tanıklığa rağmen ihlal kararı vermediği örnekler de mevcuttur. Bir kişinin kaçırılıp öldürülmesine ilişkin *Isgro / İtalya* davasında esas tanık sorgu hâkimi tarafından başvurana soru sorma

84 Soru sorma hakkını etkisiz kılabilecek bu ihtimale öğretide dikkat çekilmiştir. Cumhur **ŞAHİN**: *"Türk Hukukunda Tanık Koruma Hükümlerinin Değerlendirilmesi"*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 2, 2002, s. 164.

85 *Kostovski / Hollanda*, Başvuru no: 11454/85, 20.11.1989, para. 41.

86 *Delta / Fransa*, Başvuru no: 11444/85, 19.12.1990, para. 37.

imkânı da sağlanarak sorgulanmış, kovuşturma aşamasında ise tanık ortadan kaybolmuştur. Ulusal mahkeme, kaybolan tanığın soruşturma aşamasındaki beyanını da dikkate alarak mahkûmiyet kararı vermiştir. İHAM, olayda adil yargılanma hakkının ihlal edilmediği sonucuna ulaşmıştır. Öncelikli olarak, tanığın kimliği gizli değildir ve sanığa iki kere yüzleşme imkânı sağlanmıştır. İkinci olarak, yüzleşme olanağı sağlanmasının sonucu olarak, tanığın sorgulanması ve böylelikle güvenilirliğinin sınanması mümkün olmuştur. Son olaraksa, yalnızca ulaşılamayan tanığın beyanı esas alınmamış, başvuranın eşinin beyanı da dahil olmak üzere çeşitli delillere dayanarak hüküm kurulmuştur.[87] Görüldüğü üzere, önceki örneklerden farklı olarak, sanığın içinde bulunduğu dezavantajlı pozisyon tanığa sorgu sorulması imkânı sağlanarak dengelenmiştir.

Unterpertinger kararıyla büyük benzerlik taşıyan *Asch / Avusturya* davasında İHAM, m. 6/3-d'nin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Yine kadına karşı şiddete ilişkin davada mağdur, tanıklıktan çekinme hakkını kullanmış, mağdurun ifadesini alan polis memuru duruşmada dinlenmiştir. Strazburg Mahkemesi *Unterpertinger* kararının aksine, ulusal mahkemenin yalnızca dolaylı tanıklık deliline dayanmadığını (sağlık raporları vs.) ve dolayısıyla adil yargılanma hakkının ihlal edilmediğini belirlemiştir.[88] Mahkemeye göre; tanığın duruşmada dinlenmesi esas olmakla birlikte, tanıklıktan çekinme hakkının kullanılmış olması savcılık makamının önünün kesilmesine gerekçe olamaz.

İHAM kırılgan mağdurların ifadesinin alınmasında özel usullerin öngörülmesini Sözleşmenin ihlali olarak görmez. *S. N. / İsveç* kararında Mahkeme, cinsel istismar suçuna ilişkin yargılamada, savunmanın haklarını uygun ve etkin şekilde kullanmasıyla bağdaşır nitelik taşımak kaydıyla, mağdurun korunmasına yönelik tedbirler alınabileceğinin altını çizmiştir.[89] Somut olayda başvuran, yalnızca duruşmada hiç dinlenilmeyen mağdur M'nin polise verdiği ifadelere (ilki video, ikincisi ses kaydı) dayanarak mahkûm edilmiştir. Öte yandan ulusal mahkeme, yürütülen usule karşın, sanığın haklarının korunması için gerekli tedbirleri de almıştır. Nitekim, savunma makamının isteği

87 *Isgro / İtalya*, Başvuru no: 11339/85, 19.02.1991, para. 35.
88 *Asch / Avusturya*, Başvuru no: 12398/86, 26.05.1991, para. 30.
89 *S. N. / İsveç*, Başvuru no: 34209/96, 02.07.2002, para. 47.

üzerine çocukla yapılan ikinci görüşmeye müdafin katılması ve soru sorma imkânı bulması sağlanmıştır.

İHAM kırılgan mağdurların yer aldığı yargılamaların kendine has özelliklerini kabul etmekle birlikte, adil bir yargılama için savunmanın haklarının kısıtlanmasının adli makamlarca dengelenmesi gerektiğini belirtir. Cinsel istismara ilişkin *P. S. / Almanya kararında sanık, mağdurun, mağdurun annesinin ve ifade alan polis memurunun beyanlarına dayanarak mahkûm edilmiştir. Yargılamanın hiçbir aşamasında S, hâkim tarafından dinlenmemiş olmakla birlikte yargılamadaki tek doğrudan delil mağdurun beyanıdır. Özellikle çocukların mağdur olduğu vakalarda özel usuller uygulanması mümkün olsa da dengeleyici tedbirler alınması adil yargılanmanın bir gereğidir. Neticede soru sorarak mağdur beyanını denetleme imkânı hiçbir şekilde sağlanmadığından İHAM ihlal kararı vermiştir.*[90]

Kırılgan tanıklara yönelik olarak İHAM'ın verdiği *Al-Khawaja ve Tahery / Birleşik Krallık kararına özellikle değinmekte fayda vardır. Birinci başvuran Al-Khawaja, iki kadın hastaya hipnoz altında cinsel saldırıda bulunduğu iddiasıyla yargılanmış ve mahkûm edilmiştir. Şikayetçilerden birisi iki arkadaşına yaşadığı olayı anlattıktan sonra intihar etmiştir. Şikayetçi hayatına son vermeden önce polise başvurarak ifade vermiştir. İkinci başvuran Tahery, çıkan bir sokak kavgasında mağduru kasten yaralamaktan hüküm giymiştir. Görgü tanığı Tahery'nin mağduru bıçakladığını gördüğünü iddia etmiş, ancak ifade vermekten korktuğu için duruşmada dinlenmemiştir. Mahkeme tanığın polise verdiği ifadenin okunmasıyla yetinerek hüküm kurmuştur.*

İki başvurunun birlikte değerlendirildiği kararda İHAM, duruşmaya getirilemeyen tanığın beyanına ilişkin olarak üçlü testi geliştirmiştir. Bu karardan önceki içtihatlarında, sınanmasına imkân tanınmayan tanıkların beyanları, mahkûmiyet hükmünün ihdasında tek veya belirleyici nitelik arz etmekteyse başka herhangi bir incelemeye gerek olmaksızın mad. 6/3-d bakımından ihlal kararı verilmekteydi. Yaratmış olduğu içtihatla Mahkeme, eski görüşünden dönerek esneklik getirmiştir. Tek veya belirleyici nitelik taşısa dahi duruşmaya getirilerek sınanmasına imkân verilmemiş tanıkların beyanlarının hükme esas alınma-

90 *P. S. / Almanya*, Başvuru no: 33900/96, 20.12.2001, para. 26, 31.

sı halinde, artık doğrudan bir ihlal kararı verilmemektedir. Oluşturulan bu dezavantajın güvencelerle giderilip giderilemediği araştırılacak ve şayet giderilmişse ihlal kararı verilemeyecektir.

Halen kullanılmakta olan teste göre, öncelikle tanığın duruşmada hazır bulunmaması ölüm, korku gibi geçerli bir sebebe dayanmalıdır.[91] Esas olan bir tanığın duruşmada dinlenmesidir ve dolayısıyla kişilerin duruşmaya katılımını sağlamak için makul çabanın gösterilmesi gerekir. Aksi halde tanığın duruşmada dinlenmesini engelleyen haklı bir sebebin bulunup bulunmadığı araştırılmalıdır. Tanığın korkmasından bahisle mahkeme huzurunda dinlenmemesine ilişkin olarak ikili bir ayrıma gitmek gerekir. Bu bağlamda, tanığın korkması sanık veya yakınlarından gelen tehditten kaynaklanabileceği gibi ifade vermesi halinde başına gelebileceklere ilişkin genel bir korku da olabilir. Tanığın yaşadığı korku sanık veya yakınlarının eylemlerinden kaynaklanıyorsa duruşma dışında alınan ifadesinin hükme esas alınması mümkündür.

İkinci olarak, duruşmaya getirilemeyen veya kimliği gizli tutulan tanığın beyanının başvuranın mahkûm edilmesinde tek veya belirleyici delil olup olmadığına bakılır. İHAM, bu kriterin temellerinin yukarıda değinilen *Unterpertinger* başvurusunda atıldığını vurgular. *Buna göre, yargılamanın hiçbir aşamasında soru sorulamayan tanığın beyanlarının mahkûmiyet için tek veya belirleyici delil olması savunmanın haklarının büyük oranda kısıtlanması anlamına gelir.*[92] Ne var ki, mahkûmiyet hükmüne dayanak olan tek veya belirleyici bir delilin bulunması ve tanığa soru sorulamaması, savunma hakkının kesin olarak ihlal edildiği anlamına gelmez. Bu noktada üçüncü basamak olarak, dengeleyici tedbirlere başvurulup başvurulmadığı konusu karşımıza çıkar. Mahkemeye göre; yeterli dengeleyici tedbirlere başvurulması durumunda böyle bir delili temel alarak mahkûmiyet hükmü kurulabilir. Kurulan hükmün tek veya belirleyici delili duruşmaya getirilemeyen tanığın beyanı ise, yargılamalar detaylı incelemeye tabi olmalıdır. Şayet duruşmaya getirilemeyen tanığın beyanının güvenilirliğini makul şekilde değerlendirmeye yeterli teminatlar sağlanırsa, söz konusu beyana dayanarak hüküm kurulabilir.

91 *Al-Khawaja ve Tahery / Birleşik Krallık*, Başvuru no: 26766/05 ve 22228/06, 15.12.2011, para. 120-125.

92 *Al-Khawaja ve Tahery / Birleşik Krallık*, para. 128.

III. TÜRK CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNDA DOLAYLI TANIKLIK

A. Genel Olarak

Türk öğretisinde genel kanaat dolaylı tanıklığın kabul edilebilir olduğu yönündedir.[93] Esas olarak, dolaylı tanık beyanının ispat gücüne ilişkin çekinceler tartışma konusu yapılmıştır.[94] Buna benzer şekilde, Yargıtay da dolaylı tanıklığı kabul etmekle birlikte,[95] tanığın

93 Baha **KANTAR**: Ceza Muhakemeleri Usulü – Umumi Hükümler, 4. B., Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara 1957, s. 266; KUNTER, s. 634; Erol **CİHAN** / Feridun **YENİSEY**: Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Yay., İstanbul 1996, s. 152; ŞAHİN / GÖKTÜRK, C. II, s. 41; ÖZBEK / DOĞAN / BACAKSIZ, s. 586, 587; ÜNVER / HAKERİ, C. I, s. 499; Bahri **ÖZTÜRK** / Durmuş **TEZCAN** / Mustafa Ruhan **ERDEM** / Özge **SIRMA GEZER** / Yasemin F. **SAYGILAR KIRIT** / Esra **ALAN AKCAN** / Özdem **ÖZAYDIN** / Efser **ERDEN TÜTÜNCÜ** / Derya **ALTINOK VILLEMIN** / Mehmet Can **TOK**: Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 15. B., Seçkin Yay. Ankara 2021, s. 301; Mustafa **ÖZEN**: Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri, 4. B., Adalet Yay., Ankara 2019, s. 321; Ahmet **GÖKCEN** / Murat **BALCI** / M. Emin **ALŞAHİN** / Kerim **ÇAKIR**: Ceza Muhakemesi Hukuku, 4. B., Adalet Yay., Ankara 2021, s. 285; Muhammed **DEMİREL**: *"Alman Hukukuyla Karşılaştırmalı Olarak Muhakemeye Katılan Süjelerin Tanık Olup Olamayacakları Sorunu"*, AndHD, C. 8, S. 1, 2022, s. 30.
3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun mülga 12. maddesi dolaylı tanıklığı açıkça düzenlemişti:
"Tutanak düzenleyenlerin dinlenmeleri
MADDE 12.— Bu Kanun kapsamına giren suçların soruşturması sırasında sanıkların ve tanıkların ifadelerini alan veya olay ve tespit tutanağı düzenleyen zabıta amir ve memurları, zaruret görülmesi halinde duruşmada tanık olarak dinlenebilirler. Ancak, bunların tanık olarak dinlenmelerine karar verilmesi halinde, ifadeleri yapılacak gizli duruşmada alınır."

94 BİRTEK, s. 130. Alman hukukunda da temel kaygının ispat gücü olduğu yönünde bkz. BOHLANDER, s. 146.

95 *"Sanığın öğrencisi olan mağduru aldığı nota itiraz etmesi ve ardından çıkan sözlü tartışmada saygısızca davranışlar içerisine girmesi nedeniyle, tahrik altında tedip sınırlarını aşacak şekildeki eylemi ile yaraladığı, dosya kapsamı, olayın akabinde alınan ve ''sol arka uyluk altında 1X10 cm. kızarıklık, sol kulakta ağrı tarifliyor, sol kulak kepçesi hiperemik ve kulak zarı saat 7 hizasında perfore" şeklinde bulgular içeren doktor raporu, tanıklar Şerafettin ve İsmail'in dolaylı, tanıklar Rıdvan ve Ömer'in doğrudan anlatımları ve sanığın tevilli ikrarı ile anlaşılmakla sanığın atılı suçtan mahkumiyeti yerine yazılı şekilde beraatine karar verilmesi"* Yarg. 3. CD., 2013/31114 E., 2014/16870 K., 30.04.2014.
Yargıtay'ın başka kararlarında, karşı oy yazılarından mağdurun anlatımlarına dayanan beyanların hükme esas alındığı anlaşılmaktadır;
"Tanık ... olayın görgü tanığı değil mağdurenin anlatmasına dayalı bilgi veren dolaylı tanıktır. Diğer tanıklardan ... ve ....iddianın doğru olmadığını beyan etmişlerdir. Mağdure tüm aşamalarda olayın TCK.nın 103/2. madde kapsamına girer şekilde işlendiğini beyan etmesine karşın dosyadaki 13.04.2010 tarihli Adli Tıp Kurumu raporu iddianın gerçek olmadığını belirlemiş, yine mağdurenin olay sonrası kanama ile ilgili annesine anlattıkları annesi/katılan ... taarfından doğrulanmamıştır…
Tüm bu belirlemeler ışığında; olay tarihinden uzun zaman sonra olayın kolluğa intikali, mağdurenin gerçeklerle çelişen beyanları dışında sanığın atılı suçu işlediğine ilişkin yeterli, inandırıcı, her türlü kuşkudan uzak delil bulunmamaktadır. Nitekim bu kuşku ilk derece mahkemesinde de oluşmuş, karar bir üyenin beraat yönündeki karşı görüşüyle verilmiştir. Suçsuzluk asıl, suçluluk ise ispatlanmaya muhtaçtır. Suçu işlemiş olması muhtemel bir kişinin suçsuz bulunma-

beyanlarının başka delillerle de desteklenmesini aramaktadır.[96] Anayasa Mahkemesi ise İHAM içtihatlarına atıfla, savunmanın haklarını korumak bakımından dengeleyici önlemlere vurgu yapmaktadır.[97]

---

sı, masum bir kişiye ceza verilmesine tercih edilmelidir. Hiçbir yan delille desteklenmeyen, aksine mağdure iddiasının tersi doğrultusundaki rapor ve annesinin beyanı karşısında itibar edilemez mağdure beyanıyla mahkûmiyet kararı verilmesi kuşkudan sanık yararlanır ilkesine aykırı olacağından mahkûmiyetin onanmasına ilişkin sayın çoğunluğun düşüncelerine katılmıyorum." Yarg. 14. CD., 2013/4318 E., 2013/13978 K., 26.12.2013.

"Somut olay bu açıklamalar ışığında incelendiğinde; Sanık mağdurenin babasıdır. Tüm aşamalarda ısrarla suçlamayı kabul etmemektedir Olay basit cinsel istismar niteliğinde olduğundan mağdur beyanından başka somut, doğrudan delil bulunmamaktadır. Sanık ile mağdurun annesi ayrı yaşamakta olup mağdur annesi ile yaşamaktadır. Bu haliyle sanık mağdurenin iradesini baskılayacak durumda değildir. Olayın kolluğa intikali olay tarihinden 2 ay sonra dolaylı tanık-anne K.. T..'ın başvurusuyla gerçekleşmiştir.

Dolaylı tanık K..mağdurenin olayı kendisine 20 Temmuz 2010 tarihinde anlattığını beyan etmektedir. Anne ise kolluğa 13.09.2010 tarihinde intikal ettirmiştir. Bir babaya böyle bir isnat anne ve çocuğu tarafından yapılmış ise taraflar arasında husumet bulunup bulunmadığı önem kazanmakta olup anne ile sanık arasında anne tarafından boşanma davası açıldıktan sonra olayın kolluğa intikalini annenin yapması gözönüne alındığında taraflar arasında husumet bulunduğu kabul edilmelidir.

Ceza muhakemesinde suçsuzluk asıl, suçluluk ise ispatlanmaya muhtaçtır. Suçu işlemiş olması muhtemel bir kişinin suçsuz bulunması, masum bir kişiye ceza verilmesine tercih edilmelidir. Annesi ile babası arasında boşanma nedeniyle husumet bulunan mağdurenin başkaca yan delillerle desteklenmeyen soyut anlatımları ile suçun sabit olduğu sonucuna varılamaz. Kuşkudan sanık yararlanır ilkesine aykırı olarak suçun sabit olduğuna ilişkin sayın çoğunluğun düşüncelerine katılmıyorum." Yarg. 14. CD., 2014/4874 E., 2014/10967 K., 14.10.2014.

96 *"Sanık ...'nın aşamalarda alınan savunmasında, üzerine atılı suçlamayı kabul etmediği, tanık...k'un duruşmada alınan ifadesinde de, suça konu ağaç kesme motorunu satın aldığı kişiler arasında sanık ...'nın olmadığını beyan ettiği, soruşturma aşamasında dinlenen tanık ...'un da görgüye dayalı bir bilgisinin olmadığı, sadece sanık.... ile birlikte araç ile seyir halindeyken...'ın telefonla birisi ile ağaç kesme motoru satma hususunda görüşme yaptığını duyması üzerine sanık Serkan'a bu hususu sorduğunda, sanık ...'ın ağaç kesme motoru satmaya çalıştığını ve .... ile birlikte Kocaali ilçesinden bir yerden aldıklarını söylediğini beyan ettiği, sanık Serkanın da alınan ifadesinde üzerine atılı suçlamayı kabul etmediğini beyan etmesi karşısında; tanık İlknurun soruşturma aşamasında alınan ve duyuma dayalı beyanı dışında sanık ...ının mahkumiyete yeterli her türlü şüpheden uzak kesin delil olmadığı gözetilerek, sanık ...nın atılı suçları işlediğine dair delillerin nelerden ibaret olduğu da denetime olanak verecek şekilde kararda açıklanıp tartışılmadan yazılı şekilde mahkumiyetine karar verilmesi."* Yarg. 2. CD., 2014/2845 E., 2015/5580 K., 17.03.2015.

97 *"75. Sonuç olarak somut bir yargılama öncesinde veya haricinde elde edilen tanık ifadelerinin delil olarak kabulünün yargılamanın adilliğine zarar verip vermediğini değerlendirmek için iki aşamalı bir test uygulanmalıdır (Benzer yöndeki AİHM kararları için bkz. Al-Khawaja ve Tahery / Birleşik Krallık [BD], B. No: 26766/05, 22228/06, 15/12/2011, § 119; Gabrielyan / Ermenistan, B. No: 8088/05, 10/4/2012, § 77; Rudnichenko / Ukrayna, B. No: 2775/07, 11/7/2013, § 103). İlk olarak tanığın mahkemede hazır edilmemesi geçerli bir nedenin mevcudiyetine dayanmalıdır. İkinci olarak ise okunmasıyla yetinilen ifadenin karara götüren tek ya da belirleyici kanıt olması hâlinde savunma haklarının adil yargılanmanın gerekleriyle bağdaşmayacak ölçüde sınırlandırılıp sınırlandırılmadığına bakılacaktır.*

76. Yukarıdaki değerlendirme yapılırken "geçerli neden" şartı, öncelikli olarak gözetilmelidir. Çünkü tek veya yegâne ispat unsuru olmasa dahi ifadesi hükme esas alınan bir tanığın geçerli bir neden olmaksızın duruşmada dinlenilmemesi tek başına adil yargılanma hakkına aykırılık oluşturabilir (Benzer yöndeki AİHM kararları için bkz. Al-Khawaja ve Tahery / Birleşik Krallık [BD], §

Dolaylı tanıklığın kabul edilebilirliğiyle ilgili değerlendirmede bulunabilmek için CMK'nın belirli hükümleri çerçevesinde incelemede bulunmak gerekir. Özellikle delillerin doğrudan doğruyalığı ilkesine ilişkin en önemli düzenleme olan m. 210, delillerin serbestçe değerlendirilmesini düzenleyen m. 217 ve delillerin ortaya konulmasını ve reddini düzenleyen m. 206 dikkate alınmalıdır.

B. Duruşmada Okunamayacak Belgeler (CMK m. 210)

Dolaylı tanıklığa yönelik itirazlar bahsinde değinildiği üzere, konuya ilişkin en temel argümanlardan birisi doğrudan doğruyalık ilkesinin ihlal edilmesidir. Türk hukuku bakımından, söz konusu ilkeye ilişkin en önemli hüküm[98] olan CMK m. 210'a ayrıca değinmek gerekir. Düzenlemeye göre; *"(1) Olayın delili bir tanığın açıklamalarından ibaret ise, bu tanık duruşmada mutlaka dinlenir. Daha önce yapılan dinleme sırasında düzenlenmiş tutanağın veya yazılı bir açıklamanın okunması dinleme yerine geçmez." İstisnai olarak m. 211 gereğince,* tanık veya sanığın suç ortağı ölmüş veya akıl hastalığına tutulmuş olur veya bulunduğu yer öğrenilemezse, tanık veya sanığın suç ortağının duruşmada hazır bulunması, hastalık, malûllük veya giderilmesi olanağı bulunmayan başka bir nedenle belli olmayan bir süre için olanaklı değilse, ifadesinin önem derecesi itibarıyla tanığın duruşmada hazır bulunması gerekli sayılmıyorsa, bu kişilerin dinlenmesi yerine, daha önce yapılan dinleme sırasında düzenlenmiş tutanaklar ile kendilerinin yazmış olduğu belgeler okunabilir.

Alman öğretisindeki eski bir görüş dolaylı tanıktan elde edilen beyan deliline, kanun koyucunun düzenlediği duruşmada okunmayacak belgelerden bahisle karşı çıkmıştır. Al. CMK m. 250[99] gereğince olayın ispatı bir kişinin algılamalarına dayanıyorsa, bu kişi duruşmada dinle-

---

120; Gabrielyan / Ermenistan, § 78; Rudnichenko / Ukrayna, §§ 104, 109). Kamu makamları bu nedenle ifadesi hükme dayanak yapılacak tanıkların duruşmada hazır edilmesi için makul bir çaba sergileme yükümlülüğü altındadır." AYM, Levent Yanlık başvurusu, 2013/1189, 18.11.2015.

98 ŞAHİN, Gazi Şerhi, s. 600.

99 *"§ 250 Kişiyi bizzat dinleme ilkesi*
Bir olayın ispatı, bir kişinin algılamalarına dayanıyorsa, bu kişi duruşmada dinlenir. Daha önce yapılan dinleme sırasında tutulmuş tutanağın veya yazılı bir açıklamanın okunması dinleme yerine geçmez."
Feridun **YENİSEY** / Salih **OKTAR** / Ayla **OKTAR**: Alman Ceza Muhakemesi Kanunu, 3. B., Beta Yay., İstanbul 2020, s. 367, 368.

nir. Söz konusu zorunluluk göz önünde tutulduğunda, olayın doğrudan tanığı yerine dolaylı olarak bilgi edinmiş kişinin dinlenmesinin mümkün olmadığı savunulmuştur.[100] V. Kries'e göre; önceki ifadeye ilişkin tutanaklar okunamayacağından, dolaylı tanığın dinlenmesi hiç mümkün değildir; zira yapılacak dinlemenin ispat gücü düzenlenmiş tutanaklara göre daha zayıftır.[101] Anılan görüş, kanun maddesindeki iki cümleyi birbirinden bağımsız değerlendirilmesi nedeniyle eleştirilmiştir. Kanun koyucu bu hükümle, tanıklar arasında bir derecelendirmeye giderek kimi tanık beyanlarını değerlendirme dışında tutmamıştır. Hüküm esasen, şahsi delil ve belge delili arasındaki ilişkiye yöneliktir.[102]

Öğretide dolaylı tanıklığa kısmi olarak karşı çıkan bir görüş de mevcuttur. Doğrudan tanığa ulaşılabilmesine bağlı olarak dolaylı tanık beyanına karşı çıkıldığı görülmektedir. Buna göre, doğrudan tanığın mahkemeye getirilmesinin mümkün olduğu hallerde dolaylı tanık beyanına başvurmak kabul edilemez.[103] Diğer yandan, doğrudan tanığa ulaşılamayan hallerde ya da doğrudan tanıkla birlikte dolaylı tanık beyanına başvurulabilir. Nitekim bu hallerde kanun koyucunun okunmasını yasakladığı belgelerle ilgili bir durum mevcut değildir. Kanun koyucu doğrudan tanığa gidilmesini amaçlamıştır, zira bir aracı olmaksızın delile gitmek hata riskini azalmaktadır. Ancak doğrudan tanığa ulaşılamadığında, dolaylı tanığın beyanı mevcut en iyi delil konumuna gelir.

CMK m. 210'da yer alan okunamayacak belgelerden hareketle dolaylı tanıklığın yasaklanmış olduğu sonucuna varmak mümkün değildir. Kanun koyucu getirdiği bu hükümle şahsi delil yerine belge delilinin ikame edilmesini yasaklamıştır.[104] Söz konusu yasak göstermektedir ki, şahsi delile belge deliline göre öncelik tanınmıştır. Dolayısıyla delilin esas kaynağı konumundaki tanığı dinlemek yerine, önceki ifadelerini tutanaktan okumak mümkün değildir. Dolaylı ta-

100 Aktaran Manfred **SEEBODE** / Fritz **SYDOW**: *"'Hörensagen ist halb gelogen' Das Zeugnis vom Hörensagen im Strafprozeß"*, JZ, Nr. 15-16, 1980, s. 508, 509.

101 Aktaran Andre **WINSEL**: Der Zeuge vom Hörensagen im deutschen und US-amerikanischen Strafprozessrecht, Duncker & Humblot, Berlin 2018, s. 55.

102 SEEBODE / SYDOW, s. 509.

103 Aktaran Holle Eva **LÖHR**: Der Grundsatz der Unmmittelbarkeit im deutschen Strafprozessrecht, Dumcker & Humblot, Berlin 1972, s. 58.

104 LÖWE-ROSENBERG, StPO - CIRENER / SANDER, § 250 kn. 25; BEULKE / SWOBODA, s. 312; ŞAHİN, Gazi Şerhi, s. 607; WINSEL, s. 66.

nıklık halinde ise doğrudan doğruyalığın ihlali söz konusu değildir; zira, bu halde kişi doğrudan tanığı olmadığı bir konuda doğrudan edindiği algılamalarına dayanarak beyanda bulunmaktadır.

C. Hâkimin Delilleri Takdir Yetkisi (CMK m. 217)

Alman öğretisinde dolaylı tanıklığa hâkimin delilleri serbestçe takdir etmesi ilkesinden (Al. CMK m. 261) yola çıkarak da karşı çıkılmıştır. Türk hukukunda hâkimin delilleri nasıl değerlendireceği CMK m. 217'de düzenlenmiştir; *"(1) Hâkim, kararını ancak duruşmaya getirilmiş ve huzurunda tartışılmış delillere dayandırabilir. Bu deliller hâkimin vicdanî kanaatiyle serbestçe takdir edilir. (2) Yüklenen suç, hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebilir." Anlaşıldığı üzere, bir hususun hangi delillerle ispat edilebileceği önceden belli kurallara bağlanmamıştır; akla ve hukuka uygun her şey delil olabilir. Hâkim delil olarak ortaya konulan şeylerin ispat gücünü serbestçe tayin eder.*[105] Öte yandan bu durum, hakimlerin keyfi şekilde hareket etmeleri anlamı taşımaz.[106] Deliller mantık kuralları çerçevesinde değerlendirmeli ve hâkim hükmünü gerekçelendirmelidir. Bu sayede hükmün kanun yolunda denetiminin yapılması mümkündür.[107]

Bir görüşe göre; dolaylı tanık üçüncü kişiden edindiği bilgiyi aktarırken aynı zamanda bu kişinin güvenilirliğiyle ilgili yargısını da yansıtmış olur. Dolaylı tanık bilgi aktaran kişinin beyanlarını aktarırken, içeriğin doğruluğuna yönelik izlenimini göstererek esasen hâkim tarafından yürütülmesi gereken bir faaliyette bulunmaktadır.[108] Bu görüşe paralel şekilde, bir tanığın doğrudan mahkeme tarafından dinlenmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Üçüncü bir kişi kendisine anlatılanları aktartırken bir şekilde olumlu veya olumsuz izlenimini sergileyecektir. Halbuki üçüncü bir kişinin anlatımları, mahkemenin tanığı doğrudan dinlediği hallerde sorular sorulara verilen cevaplardan, kullanılan ifadelerden, hal ve hareketlerden edineceği izlenimi tam olarak yansıtamaz.[109]

105 YENİSEY / NUHOĞLU, s. 525.
106 KUNTER, s. 586.
107 Faruk **EREM**: Ceza Usulü Hukuku, 5. B., Sevinç Matbaası, Ankara 1978, s. 375.
108 Aktaran WINSEL, s. 85.
109 SEEBODE / SYDOW, s. 510.

Dolaylı tanık yalnızca kendisine aktarılan ya da duyduğu şeylere ilişkin olarak beyanda bulunur, aktardığı şeylerin gerçek olup olmadığına ilişkin değerlendirmede bulunamaz. Bu kişinin aktardıklarının gerçeği yansıtıp yansıtmadığını hâkim vicdani kanaatine göre serbestçe takdir edecektir. CMK m. 217'de kanun koyucu delillerin serbestliği ilkesini açıkça düzenleyerek, mahkemenin delilleri serbestçe takdir ederek bir kanaat edineceğini göstermiştir.[110] Dolayısıyla bu düzenleme, dolaylı tanıklığın reddi bakımından gerekçe olamaz; delillerin toplanması ve delillerin değerlendirilmesi farklı konulardır. Aksine delil serbestisi ilkesi, hâkim serbestçe değerlendirmede bulunacağından dolaylı tanıklığın kabul edilmesine gerekçe olabilir.

Dolaylı tanıklığın özgü koşullarının delil değerlendirmesi bakımından zorluklar barındırdığına şüphe yoktur. Nitekim bu halde hem hâkim hem de yargılamanın diğer tarafları, doğrudan tanığı vasıtasız olarak dinlemediğinden, onunla ilgili kişisel bir kanaat de edinememektedirler.[111] Doğrudan tanığın ve verdiği bilgilerin güvenilirlikleri dolaylı tanığın beyanı üzerinden değerlendirilebilmektedir. Bu nedenle hâkim hem doğrudan tanığın hem de onun bilgilerini aktaran dolaylı tanığın güvenilirliği konusunda araştırma yapmalıdır. Doğrudan tanığın isminin bilindiği hallerde, kendisiyle ilgili kişisel kanaate ulaşmak daha kolay olabilir. Örneğin; dolaylı tanığın ölen mağdurdan duyduklarını aktardığı bir vakada, mahkeme ölenin kimliğini bildiği için onun beyanıyla ilgili daha sağlıklı bir kanaat edinebilir. Bilginin kimden edinildiğinin belli olmadığı hallerde doğrudan tanığın vermiş olduğu beyana çok daha ihtiyatlı şekilde yaklaşmak gerekir.

D. Maddi Gerçeğin Araştırılması

Ceza muhakemesinin esas amacı, şüpheli ve sanık haklarına saygı göstererek maddi gerçeğe ulaşmaktır.[112] Medeni muhakeme hukukundan farklı olarak ceza muhakemesinde şekli gerçekle yetinilmez,

110 Erdener **YURTCAN**: Ceza Muhakemesi Kanunu Şerhi, 9. B., Seçkin Yay., Ankara 2019, s. 757.
111 LÖWE-ROSENBERG, StPO - CIRENER / SANDER, § 250 kn. 29.
112 TOSUN, s. 597; YURTCAN, Ceza Yargılaması, s. 63; CİHAN / YENİSEY, s. 5; CENTEL / ZAFER, s. 6; ÖZTÜRK ve diğerleri, s. 31; ŞAHİN / GÖKTÜRK, C. I, s. 21.

maddi gerçek araştırılır. Hâkim tarafların ileri sürdükleriyle bağlı olmayıp aktif şekilde araştırma yapan bir süje konumundadır.[113] Gerekli nitelikleri taşıyan her şeyin delil olabildiği ceza muhakemesinde hâkim, kuşkuyu yenmek amacıyla re'sen delil araştırabilir. CMK m. 163'te hâkime soruşturma evresinde delil araştırma görevi getirilmiştir. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (CMUK) m. 237/3'ün aksine, kovuşturma aşamasında re'sen delil toplama hakkı tanınmamıştır.[114] Öğretideki bir görüşe göre; maddi gerçeği araştırma görevi açıkça ifade edilmediğinden mahkemenin re'sen araştırma yapması mümkün değildir. Kovuşturma aşamasında delil toplama ihtiyacı ortaya çıkarsa, mahkeme ilgili delili savcılık marifetiyle elde edecektir.[115] Diğer yandan, kanun koyucu açıkça düzenlemiş olmasa da CMK'daki çeşitli hükümlerden hareketle mahkemenin re'sen delil araştırma yetkisinin devam ettiğini kabul etmek gerekir.[116] Örneğin; CMK m. 332 gereğince mahkemen, çeşitli kurumlardan yazılı bilgi isteyebilir.

Delil serbestisi ilkesinin kabulü, maddi gerçeği araştırma amacının sağlanması için gereklidir. Belli olguları belli delillerle ispat etmek zorunluluğuyla ve tarafların ileri sürdüğü delillerle hâkimi bağlamak, bu amacın gerçekleştirilmesiyle bağdaşmaz.[117] Maddi gerçeğe ulaşma görevini yerine getirirken delillerin değerlendirilmesi

113 HAKERİ / ÜNVER, C. I, s. 18.

114 CMK Tasarısının 214. maddesinin ikinci fıkrasında mahkemenin re'sen araştırma yetki ve yükümlülüğü yer almaktaydı: *"Mahkeme, maddî gerçeğin ortaya çıkarılması amacıyla re'sen veya istem üzerine bütün ispat araçlarının hazırlanmasını ve ortaya konulmasını karar altına alabilir."* Tasarıdaki hükmün Kanun'a alınmamasının hatalı olduğu yönünde bkz. YENİSEY / NUHOĞLU, s. 631; ŞAHİN, Gazi Şerhi, s. 591; HAKERİ / ÜNVER, C. I, s. 399.

115 ÖZTÜRK ve diğerleri, s. 336.

116 YURTCAN, Ceza Yargılaması, s. 120; CENTEL / ZAFER, s. 660.
"Bunun yanında, 1412 sayılı CYUY nın 214. maddesine benzer bir düzenlemenin 5271 sayılı Ceza Yargılama Yasası'nda yer almamış olmasının; aynı yetkinin Yasanın birçok yerinde açıkça verilmiş olması karşısında, mahkemenin res'en delil toplama yetkisini ortadan kaldırmayacağı kabul edildiğinden, yerel mahkemenin bu konuya ilişen direnme gerekçesi de yerinde görülmemiştir." Yar. CGK, 2008/37 E., 20008/55 K., 18.03.2008.
"Ceza muhakemesinde mahkeme, dava açıldıktan sonra pasif konumda olmayıp, hüküm vermek için yeterli kanaate ulaşıncaya kadar maddi gerçeği araştırmaya devam etmek zorundadır. Maddi gerçeği resen araştırma ilkesi uyarınca mahkemeler, Cumhuriyet savcısının ortaya koyduğu delillerle bağlı olmadıkları gibi hüküm için gerekli tüm araştırmaları kendiliğinden yapmak ve tarafların haklarını korumakla yükümlüdürler. Bu nedenle, Cumhuriyet savcısının duruşmada bulunmaması ve katılma hususunda görüşünün alınmaması, adil yargılanma ilkesi ile mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkelerine aykırılık oluşturmamaktadır." AYM, 2015/9 E., 2015/94 K., 22.10.2015.

117 YENİSEY / NUHOĞLU, s. 525; CENTEL / ZAFER, s. 209.

bakımından bir sınırlandırmaya gidilmediğine göre, dolaylı şekilde elde edilmiş bilgi de hükme esas alınabilir.[118] O halde, maddi gerçeğe ulaşma görevi dolaylı tanıklığın kısıtlanmasına zemin olamaz. Ne var ki, dolaylı tanıklığın kabul edilebilir olması, bu şekilde elde edilen beyanın güvenilirliğinin daha zayıf olduğu gerçeğini değiştirmez. Söz konusu sakıncayı bertaraf etmek için, mahkeme doğrudan delil kaynağına ulaşabilmek yönünde gerekli çabayı göstermelidir.[119] Neticede, maddi gereceği araştırma amacı, dolaylı tanıklığın reddedilmesinde bir gerekçe olamaz. Gerektiğinde hem doğrudan hem de dolaylı tanığın dinlenmesi mümkündür.[120] Diğer yandan bu amaca ulaşabilmek için öncelikli olarak doğrudan tanığa ulaşmaya çalışmak bir gerekliliktir. Bu konuda başarılı olunamaması halinde, maddi gerçeğe ulaşmak amacına rağmen değil, bu amacın bir sonucu olarak dolaylı tanığın beyanının dikkate alınması gerekir.

E. Dolaylı Tanık ve Tanıklıktan Çekinme

Tanıklıktan çekinme hakkının duruşmada kullanılması mümkündür. Kanun koyucu bu hakkın kullanılması ihtimalini gözeterek CMK m. 210/2'de bir yasak öngörmüştür: "*(2) Tanıklıktan çekinebilecek olan kişi, duruşmada tanıklıktan çekindiğinde, önceki ifadesine ilişkin tutanak okunamaz." Dolayısıyla örneğin, tanık sanığın eşiyse ve kovuşturma aşamasında tanıklıktan çekinmişse, soruşturma aşamasında alınmış olunan ifadesinin duruşmada okunması ve hükme esas alınması mümkün değildir.*[121] Öte yandan, tanıklıktan çekinebilecek kişinin yapmış olduğu açıklamalarla ilgili olarak üçüncü bir kişinin bilgisine başvurulmasının önünde engel yoktur.[122]

Dolaylı tanıklığın en sık karşılaşılan şekillerinden bir tanesi resmi sıfatı bulunmayan kişilerin edindikleri bilgileri paylaşmalarıdır.

118 Dolaylı tanık, üçüncü kişiden edindiği bilgi bakımından doğrudan kaynaktır.

119 Klaus **GEPPERT**: Der Grundsatz der Unmittelbarkeit im deutschen Strafverfahren, Walter de Gruyter, Berlin 1978, s. 185.

120 Cumhur **ŞAHİN**: Ceza Muhakemesinde İspat, Yetkin Yay., Ankara 2001, s. 113.

121 *"Sanığın eşi olan ...'nun yargılama aşamasında tanıklıktan çekinme hakkını kullanması nedeniyle 5271 sayılı CMK'un 210/2 maddesi gereğince adı geçen tanığın sanığın eserleri satın aldığına, suç tarihinden bir gün önce tanımadığı iki kişinin evlerinde kaldığına, ertesi gün evde bulunan vazo ve sikkelerin bir kısmının bulunmadığını gördüğüne dair önceki beyanlarının delil olarak değerlendirilemeyeceği..."* Yarg. 12. CD., 2012/19568 E., 2012/26871 K., 11.12.2012.

122 WINSEL, s. 114.

Özellikle aile üyeleri, yakın arkadaşlar yargılamaya konu olaya ilişkin bilgi edinmiş olabilirler. Cinsel dokunulmazlığa karşı suç mağduru kişilerin yaşadıklarını yakın çevrelerindekilere aktarmaları olasıdır ki bu kişilerin dolaylı tanıklık olarak bilgilerine başvurmak önemlidir. Mağdurun çocuk olması gibi hallerde olayı ebeveynden dinlemek daha yararlı dahi olabilir.[123] Yaralıya müdahale için gelen çevredekilerin mağdurdan duyduklarını aktarmaları da sivil kişilerin dolaylı tanıklığının ne kadar önemli olabileceğine işaret eder. Maddi gerçeğe ulaşma amacı düşünüldüğünde bu ihtiyaç daha net görülür. Tanıklıktan çekinme hakkına sahip olan kişi bu hakkını kullanmış olsa dahi, dolaylı tanığın bilgisine başvurulabilir. Örneğin; bir kadın kocasının kendisine şiddet uyguladığını arkadaşına anlatmış ancak kovuşturma aşamasında tanıklıktan kaçınmışsa, mahkeme olayı öğrenen arkadaşı dinleyebilir.

Duruşmadan önceki aşamada ifade almış olan görevlilerin de dolaylı tanık olarak dinlenmelerinin önünde engel yoktur.[124] Dikkat etmek gerekir ki, bu kişiler isnat edilen fiille ilgili değil, isnatla ilgili

123 DETTER, s. 2; ŞAHİN, İspat, s. 112.

124 *"Mağdurların olaydan hemen sonra verdikleri ilk ifadelerinde, tehdit olayından bahsetmedikleri halde, bu ifadelerinden yaklaşık 1 ay sonraki savcılık anlatımlarında tehdit iddiasını ileri sürmeleri, ilk ifadeyi alan kolluk görevlisinin de mağdurların tehditten bahsetmediklerini beyan etmesi, iddiayı destekleyecek tanık beyanının bulunmaması, sanığın suçlamaya kabul etmemesi ve tanık ...nin de tehdit olayını doğrulamaması karşısında, mağdurların soyut ifadelerine dayanarak, yerinde görülmeyen gerekçeyle mahkumiyet kararı verilmesi."* Yarg. 4. CD., 2013/32895 E., 2016/1375 K., 27.01.2016.
"Yakınan olaydan hemen sonra kolluğa verdiği ifadesinde, yolda yürüdüğü sırada iki şahsın yanına gelerek cep telefonunu kullanabilir miyiz? diye sormaları üzerine, cep telefonunu sanıklardan birisine verdiği, sanıkların cep telefonunu alır almaz kaçarak olay yerinden uzaklaştıklarını, her hangi bir tehdit veya bıçak çekme olayının olmadığını belirttiği, ancak ilk anlatımından iki gün sonra yakalanan sanıkları kollukta teşhis ettiğindeki anlatımında ise, sanıkların bıçak tehdidi ile cep telefonu ve 60 YTL. parasını yağmaladıklarına ilişkin iddiada bulunduğu, yargılama aşamasında, iki anlatımı arasındaki çelişki sorulduğunda "karakola ilk gittiğinde oradaki polisler bana devamlı gidip gelme bu şekilde ifade ver biz yakalayınca yeniden ifadeni alırız dedikleri için o şekilde ifade verdiğini" belirtmesi ve bu konuda ısrarcı olduğunun anlaşılması karşısında; yakınanın ilk olarak kolluğa başvurduğu 05.05.2005 tarihinde ifadesini alan kolluk görevlilerinin tanıklığına başvurularak, yakınanın iddiasının doğruluğu halinde eylemin yağma olarak kabulünde bir isabetsizliğin bulunmadığının, aksi durumda ise, yakınanın olayın hemen sonrasındaki anlatımları ile sonraki anlatımları arasındaki çelişki, olayın görgü tanığının bulunmaması ve sanıkların tüm aşamalarda suçlamayı reddetmeleri karşısında, sanıkların eylemlerinin 765 sayılı TCY.nın 491/ilk maddesine uyan suçu oluşturacağının gözetilmesi zorunluluğu…" Yarg. 6. CD., 2007/20157 E., 2008/16186 K., 25.09.2008.
Soruşturmayı yürüten savcı ve bu süreçte yer alan hâkimin tanıklığının sakıncalı olabileceği yönünde bkz. EREM, s. 410.

yürütülen soruşturmaya ilişkin tanıklık yapmaktadırlar.[125] Tartışılması gereken esas nokta, soruşturma aşamasında ifade veren tanığın, duruşmada tanıklıktan çekinmesi halinde ifade almış olan görevlinin dinlenip dinlemeyeceğine ilişkindir. CMK m. 210/2 lafzi olarak yorumlandığında yalnızca tutanakların okunmasının yasak olduğu izlenimi ortaya çıkabilir. Bu yorumdan yola çıkarsak kişi tanıklıktan çekindiği için tutanaklar okunamasa da ifade alan kolluk görevlisi mahkeme tarafından dinlenebilir. Öte yandan, hükmün amacının tanıklıktan çekinme hakkı bulunan kişinin önceki beyanlarının kötüye kullanılmasını engellemek olduğuna şüphe yoktur. Aksinin kabulü halinde, ifade alan görevli dinlenerek söz konusu düzenleme dolanılmış olmaktadır.[126] Nitekim öğretide de m. 201/2'nin yalnızca koruma yasağı anlamı taşımadığı, her türlü değerlendirmeyi yasakladığı savunulmaktadır.[127] Kişinin duruşmada tanıklıktan çekinmesi ihtimali söz konusu olduğundan, ifade alan görevlinin önden dinlenmemesi, çekinme hakkı bulunan kişiden sonra dinlenmesi gerekir. Aksi halde, kişinin tanıklıktan çekinmesinin pratikte bir değeri kalmaz.

İstisnai olarak, kişi tanıklıktan çekinmiş olsa dahi ifade alan kişi dolaylı tanık olarak dinlenebilir. Tanığın soru sorulmaksızın kendiliğinden kolluğa yapmış olduğu açıklamalar yasak kapsamında değerlendirilmez. Dolayısıyla tanıklıktan çekinebilecek kişi ileride bu hakkını kullanmış olsa dahi, kendiliğinden açıklamalarda bulunduğu kolluk görevlisinin dinlenmesi mümkündür. Örneğin; kocasından şiddet gören kadın kaçarak karakola sığınır ve kolluk görevlilerinden yardım ister. Bu durumda kadın tanıklıktan çekinse dahi, yardım talebinden bulunduğu polis memurları tanık olarak dinlenebilir; zira, bu durumda esasen bir ifade alma söz konusu değildir. Yine acil bir durumu ya da işlenen bir suçu bildirmek amacıyla acil çağrı merkezine yapılan aramalar yasak kapsamında değildir. Bu tür aramalar sıklıkla bir aile bireyinden kaynaklı olaylar nedeniyle gerçekleştiğinden arayanın tanıklıktan çekinme hakkı bulunur. Öte yandan, aramayı cevaplayan görevlinin yaptığı dinleme ifade alma niteliğinden olmadığından tanık sıfatıyla dinlenmesi mümkündür. Öyle ki, görevli

125 ŞAHİN, Gazi Şerhi, s. 612.
126 KANTAR, s. 267.
127 LÖWE-ROSENBERG, StPO - CIRENER / SANDER, § 252 kn. 26.

acil durumu anlamak amacıyla *"neredesiniz?", "saldırgan halen orada mı?" gibi kısa sorular sormuş olsa dahi teknik anlamda bir ifade alma yoktur.*

Tanığın gerek önbilgi edinmek amacıyla dinlenmesi gerekse soru sorulması üzerine açıklamada bulunması hallerinde görevlilerin tanık sıfatıyla dinlenmeleri yasaktır.[128] Diğer yandan, kolluk görevlilerinin olay yerine varmalarına müteakip derhal sordukları saldırganın kaçıp kaçmadığı, neler yaşandığı gibi sorular ifade alma niteliğinde değildir ve dolayısıyla kolluk görevlileri edindikleri bilgileri paylaşabilirler.

Sosyal çalışmacıların mağduru dinledikleri hallerde teknik anlamda bir ifade almadan bahsedilemez. Çocukların mağdur olduğu özellikle de cinsel nitelikteki suçlarda, çocukla görüşme yapan uzman psikoloğun yapmış olduğu dinleme CMK m. 201/2 bağlamında bir ifade alma değildir ve dolayısıyla uzman kişinin tanık sıfatıyla dinlenmesi mümkündür. Cinsel eylemin ne şekilde gerçekleştirildiğine ilişkin oyun oynarken, sohbet ederken edinilen bilgiler duruşmada dinlenebilir. Cinsel nitelikteki suçlar dışındaki suçlar bakımından da uzman psikolog veya sosyal hizmetler uzmanının çocukla yapmış olduğu sohbetlerin hükme esas alınabilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Yeter ki bu görüşmeler, tutanak okuma yasağını dolanmak amacıyla gerçekleştirilmiş olmasın.

Tartışılması gereken konulardan bir diğeri günümüzde gittikçe yaygınlaşan kurum içi soruşturmalarla *(internal investigation) ilgili doğabilecek sorunlardır. Yalnızca kâr odaklı çalışan işletmelerin değil, eğitim ya da sağlık gibi alanlarda hizmet veren kurumların da bu yönteme yöneldikleri görülebilir.*[129] Kurumlarda meydana gelmiş veya varlığından şüphelenilen hukuki ya da iş etiği ihlallerini ortaya çıkarmak bakımından iç soruşturmalar önemli bir yer teşkil eder.[130] Kurumların itibarını zedeleyebilecek sahtecilik, dolandırıcılık, sağlık ve güvenlik ihlalleri gibi konularda bulgu veya şikâyet üzerine

128 ŞAHİN, Gazi Şerhi, s. 617.

129 K. H. Spencer **PICKETT**: Internal Investigations, Wiley Publication, Chichester 2008, s. 1

130 **TEİD**: *"İç Soruşturmalar Rehberi"*, https://www.teid.org/wp-content/uploads/2020/09/iç-soruşturmalar_dijitalversiyon.pdf, s. 12.

iç soruşturma yürütülebilir.[131] Soruşturulan olayın içeriğine bağlı olarak, soruşturmayı alanında uzman kişilerin yürütmesi gerekir. Yine mevcut koşullara göre, avukat, tercüman, mali müşavir gibi kurum dışından danışmaların da yardımına başvurulmalıdır.[132] Soruşturma sürecine özellikle bir hukukçunun dahil edilmesi, tarafların içine girebileceği hukuki sorunlara cevap verebilmek bakımından önemlidir.[133]

İç soruşturma sürecinde, en önemli delillerden birisi de çalışanlarla yapılan görüşmelerdir ki bunların daha ziyade avukatlar tarafından yürütüldüğü görülür. İlgili çalışanların soruşturmaya konu olayla ilgili ifadesine başvurulması gerekebilir. Türkiye'de disiplin cezalarının neler olduğu ve bunların uygulanması konuları iş sözleşmeleri ve işyeri disiplin yönetmeliklerinde belirlenmekte ve uygulama disiplin kuruluna bırakılmaktadır.[134] Bu durumda, iş akdinden kaynaklanan bir iş birliği yükümü bulunabilir ve kişi sorulan sorulara cevap vermek zorundadır.[135] Öte yandan, olası bir ceza davasının açılması halinde *nemo tenetur ilkesi gereğince sessiz kalması elbette mümkündür. Sorun oluşturan husus, iç soruşturma sürecinde çalışanı dinleyen soruşturmacının dolaylı tanık olarak ifade verip veremeyeceğidir.*

İç soruşturma kapsamında çalışanı dinleyen avukatın, olası bir ceza yargılamasında dinlenmesinin mümkün olduğunu düşünüyoruz. Söz konusu dinleme, ceza muhakemesi bağlamında yapılan resmi bir dinleme değildir; dolayısıyla çalışan ileride susma hakkını kullanmış olsa dahi kendisini dinlemiş olan avukat duruşmada tanıklık yapabilir. Belirtelim ki, ilgili soruşturmacı tanıklık yapmak üzere çağırıldığında CMK m. 46 gereğince tanıklıktan çekinemez. Burada avukat ve iç soruşturma yapılan kurum arasında bir temsil ilişkisi vardır, ilgili avukatın dinlediği çalışan bakımından sır saklama yükümlülüğü bulunmaz.

131 PICKETT, s. 2.

132 TEİD, s. 15.

133 Brad D. **BRIAN** / Barry F. **McNEIL**: Internal Corporate Investigations, 2. Ed., American Bar Association, USA 2003, s. 10, 11.

134 Fahrettin **KORKMAZ** / Nihat Seyhun **ALP**: Bireysel İş Hukuku, 4. B., Seçkin Yay., Ankara 2019, s. 60.

135 Amerikan hukukunda iç soruşturma sürecinde, işçinin kendini suçlamaya zorlanamama hakkının bulunmadığı savunulmuştur. Dolayısıyla soruşturmacı, işçinin kendisini suçladığı bir beyan almak amacıyla sorular sorabilir. Bu haktan bahisle iş birliğinden kaçınan işçinin iş akdine son verilip verilemeyeceği tartışmalıdır. BRIAN / McNEIL, s. 176, 177.

SONUÇ

Ceza yargılamalarındaki sıklıkla başvurulan tanık beyanı delilinin dolaylı nitelik arz etmesi mümkündür. Kimi hallerde, tanık doğrudan bilgi kaynağından edindiği bilgiyi paylaşmaktadır. İşbu halde söz konusu beyana ne şekilde yaklaşılması gerektiğine yönelik farklı yaklaşımlar benimsenmiştir. Öte yandan, dolaylı tanık beyanının kabulünü sıkı şartlara bağlayan Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde dahi yumuşamanın izleri görülebilir. Kanun koyucuların ve mahkemelerin kabul ettikleri istisnalar ve muafiyetler uzun yıllar içerisinde çoğalmıştır. Kara Avrupası geleneğinde ise konunun daha serbest şekilde ele alındığı söylenebilir. Bu tür delillere ihtiyatlı yaklaşılmakla birlikte, peşinen kabul edilmiş bir yasaktan bahsedilemez. Nitekim, hem Türk hem de Alman ceza yargılamalarında dolaylı tanık beyanının hükme esas alınabileceği kabul edilmektedir. İHAM da geliştirmiş olduğu yaklaşımında, dolaylı tanıklığı belirli kriterleri karşılamak şartıyla kabul etmektedir.

Dolaylı tanıklığı peşinen hukuka aykırı sayan görüşler kabul edilemez. Dile getirilen temel savlardan bir tanesi, ceza muhakemesinin maddi gerçeğe ulaşmayı hedeflediği ve dolayısıyla böylesine şüpheli bir delilin dikkate alınamayacağıdır. Esasen ceza muhakemesinin bu gayesini hayata geçirebilmek için hukuka uygun olarak elde edilmiş her türlü delili dikkate almak gerekir. Ancak bu şekilde maddi gerçeğe ulaşmak yönünde ilerleme sağlanabilir. Kaldı ki, hâkim önüne getirilen delilleri vicdani kanaatine göre serbestçe takdir edeceğinden, bu yöndeki kaygılar yersizdir.

Kötüye kullanılması, içeriğinin değiştirilmesi ihtimaline binaen dolaylı tanıklığa ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğine şüphe yoktur. Diğer yandan, maddi gerçeğe ulaşmak gayesi düşünüldüğünde, hukuka uygun şekilde elde edilmiş her türlü delilin dikkate alınması gerekir. Öncelikle doğrudan delil kaynaklarına ulaşmayı amaçlamak, bunun mümkün olmaması halinde dolaylı delillere yönelmek esastır. İkinci ihtimalin belirdiği hallerde, dolaylı tanıklığa ilişkin şüpheleri dengelemek maksadıyla, İHAM'ın geliştirdiği kriterlere uygun davranılmalıdır. Bu bağlamda, dolaylı tanık beyanını diğer delillerle destekleyerek bir kanaate varmak gerekir. Gizli tanıklık örneğine pa-

ralel şekilde, yalnızda dolaylı tanık beyanına dayanarak hüküm kurulması hukuka aykırıdır.

Dolaylı tanık özel bir kişi olabileceği gibi kamu görevi nedeniyle bilgiye vakıf olmuş bir kişi de olabilir. Doğrudan bilgi kaynağı olan tanığın tanıklıktan çekinmesi durumunda dolaylı tanığın bilgisine başvurmanın mümkün olup olmadığı tartışmalıdır. Resmi sıfatı bulunmayan kişilerin CMK. 210/2 anlamında ifade alma yetkileri bulunmadığından, doğrudan tanık çekinmiş olsa da bu kişilerin dolaylı tanık olarak dinlenmeleri mümkündür. Diğer yandan kamu görevlilerinin yapmış oldukları dinleme, ifade alma niteliğinde olduğundan bu kişilerin dinlenmesi söz konusu olamaz. Diğer yandan, acil çağrı merkezine yapılan aramalardaki konuşmalar, olay yerine gelen kolluğun müdahale sırasında sorduğu anlık kısa sorular, ifade alma kapsamında değildir. Dolayısıyla bu şekillerde bilgi edinmiş olan kamu görevlisi dolaylı tanık olarak dinlenebilir.

KAYNAKÇA

ALLEN Christopher: Practical Guide to Evidence, 2nd Edition, Cavendish Publishing, London 2001.

AYDIN Devrim: Ceza Muhakemesinde Deliller, Yetkin Yay., Ankara 2014.

BECK'SCHER ONLINE-KOMMENTAR StPO mit RiStBV und MiStra, 39. Aufl., C. H. Beck, München 2021.

BEULKE Werner / SWOBODA Sabine: Strafprozessrecht, 14. Aufl., C. F. Müller, Heidelberg 2018.

BOHLANDER Michael: Principles of German Criminal Procedure, Hart Publishing, Oxford 2012.

BİRTEK Fatih: Ceza Muhakemesinde Delil ve İspat, 2. B., Adalet Yay., Ankara 2017.

BRIAN Brad D. / McNEIL Barry F.: Internal Corporate Investigations, 2. Ed., American Bar Association, USA 2003.

CANPOLAT Can: *"Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanık Beyanının İtibari Değerine İlişkin Bazı Özel Durumlar",* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XXV, S. 2, 2021, s. 511-554.

CENTEL Nur / ZAFER Hamide: Ceza Muhakemesi Hukuku, 11. B., Beta Yay., İstanbul 2014.

CİHAN Erol / YENİSEY Feridun: Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Yay., İstanbul 1996.

DEMİREL Muhammed: *"Alman Hukukuyla Karşılaştırmalı Olarak Muhakemeye Katılan Süjelerin Tanık Olup Olamayacakları Sorunu"*, AndHD, C. 8, S. 1, 2022, s. 1-35.

DETTER Klaus: *"Der Zeuge vom Hörensagen – eine Bestandsaufnahme", NStZ, Heft: 1, 2003, s. 1-8.*

DOAK Jonathan / McGOURLAY Claire: Criminal Evidence in Context, 2nd Edition, Routledge-Cavendish, New York 2009.

DÖNMEZ Burcu: Ceza Muhakemesi Hukukunda Çapraz Sorgu, 2. B., Seçkin Yay., Ankara 2019.

DÜLGER Murat Volkan: Ceza Muhakemesi Hukukunda Dışlama Kuralı ve Hukuka Aykırı Delillerin Uzak Etkisi, Seçkin Yay., Ankara 2014.

EREM Faruk: Ceza Usulü Hukuku, 5. B., Sevinç Matbaası, Ankara 1978.

GARLAND Norman M.: Criminal Evidence, 7th Edition, McGraw-Hill Education, New York 2011.

GEPPERT Klaus: Der Grundsatz der Unmittelbarkeit im deutschen Strafverfahren, Walter de Gruyter, Berlin 1978.

GLOVER Richard / MURPHY Peter: Murphy on Evidence, 13th Ed., Oxford University Press, Oxford 2013.

GÖKCEN Ahmet / BALCI Murat / ALŞAHİN M. Emin / ÇAKIR Kerim: Ceza Muhakemesi Hukuku, 4. B., Adalet Yay., Ankara 2021.

GÖKTÜRK Neslihan: *"Yalan Tanıklık Suçu (TCK m. 272)",* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XX, S. 1, 2016, s. 347-410.

HAILS Judy: Criminal Evidence, 6th Edition, Wadsworth Cengage Learning, Belmont 2009.

HAKERİ Hakan / ÜNVER Yener: Ceza Muhakemesi Hukuku C. I, II, III, 15. B., Adalet Yay., Ankara 2019.

HELLMANN Uwe: Strafprozessrecht, Springer-Verlag, Berlin 2006.

INGRAM Jefferson L.: Criminal Evidence, 10th Edition, Anderson Publishing, United States 2009.

KANTAR Baha: Ceza Muhakemeleri Usulü – Umumi Hükümler, 4. B., Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara 1957.

KARLSRUHER KOMMENTAR zur strafprozessordnung, 8. Aufl., C. H. Beck, München 2019.

KAYMAZ Seydi: Ceza Muhakemesi Hukukunda Devlet Sırrı, Seçkin Yay., Ankara 2020.

KEANE Adrian / McKEOWN Paul: The Modern Law of Evidence, 9th Ed., Oxford University Press, Oxford 2012.

KORKMAZ Fahrettin / ALP Nihat Seyhun: Bireysel İş Hukuku, 4. B., Seçkin Yay., Ankara 2019.

KUNTER Nurullah: Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 9. B., Beta Yay., İstanbul 1989.

LÖHR Holle Eva: Der Grundsatz der Unmmittelbarkeit im deutschen Strafprozessrecht, Dumcker & Humblot, Berlin 1972.

LÖWE-ROSENBERG, DIE STRAFPROZEßORDNUNG UND DAS GERICHTSVERFASSUNGSGESETZ, 27. Aufl., Walter de Gruyter, Berlin 2016.

MAUET Thomas A. / WOLFSON Warren D.: Trial Evidence, 6th Edition, Wolters Kluwer, New York 2016.

MERRITT Deborah Jones / SIMMONS Ric: Learning Evidence: From the Federal Rules to the Courtroom, Thomson / Reuters, USA 2009**.**

MÜNCHENER KOMMENTAR zur StPO, 1. Aufl, C. H. Beck, München 2014.

MUNDAY Roderick: Evidence, 8th Edition, Oxford University Press, Oxford 2015.

ÖZBEK Veli Özer / DOĞAN Koray / BACAKSIZ Pınar: Ceza Muhakemesi Hukuku, 14. B., Seçkin Yay., Ankara 2021.

ÖZDİKMEN Tayfun: İç Soruşturma ve Suistimallerin İncelenmesi, Seçkin Yay., Ankara 2019.

ÖZEN Mustafa: Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri, 4. B., Adalet Yay., Ankara 2019.

ÖZTÜRK Bahri / TEZCAN Durmuş / ERDEM Mustafa Ruhan / SIRMA GEZER Özge / SAYGILAR KIRIT Yasemin F. / ALAN AKCAN Esra / ÖZAYDIN Özdem / ERDEN TÜTÜNCÜ Efser / ALTINOK VILLEMIN Derya / TOK Mehmet Can: Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 15. B., Seçkin Yay. Ankara 2021.

PICKETT K. H. Spencer: Internal Investigations, Wiley Publication, Chichester 2008.

REBMANN Kurt: *"Der Zeuge vom Hörensagen im Spannungsverhältnis zwischen gerichtlicher Aufklärungspflicht, Belangen der Exekutive und Verteidigungsinteressen",* NStZ, Heft: 8, 1982, s. 315-321.

SEEBODE Manfred / SYDOW Fritz: *"'Hörensagen ist halb gelogen' Das Zeugnis vom Hörensagen im Strafprozeß",* JZ, Nr. 15-16, 1980, s. 506-516.

SINGH Charanjit: Beginning Evidence, Routledge Press, New York 2014.

SPENCER John R.: Hearsay Evidence in Criminal Proceedings, Hart Publishing, Portland 2008.

ŞAHİN Cumhur: Ceza Muhakemesinde İspat, Yetkin Yay., Ankara 2001.

ŞAHİN Cumhur: *"Türk Hukukunda Tanık Koruma Hükümlerinin Değerlendirilmesi",* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 2, 2002, s. 155-188.

ŞAHİN Cumhur: Ceza Muhakemesi Kanunu Gazi Şerhi, Seçkin Yay., Ankara 2005.

ŞAHİN Cumhur / GÖKTÜRK Neslihan: Ceza Muhakemesi Hukuku C. I, II, 11. B., Seçkin Yay., Ankara 2021.

TANER Fahri Gökçen: Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği, Seçkin Yay., Ankara 2019.

TRECHSEL Stefan: Human Rights in Criminal Proceedings, Oxford University Press, Oxford 2005.

TOSUN Öztekin: Türk Suç Muhakemesi Hukuku Dersleri C. I, 3. B., Fakülteler Matbaası, İstanbul 1981.

WINSEL Andre: Der Zeuge vom Hörensagen im deutschen und US-amerikanischen Strafprozessrecht, Duncker & Humblot, Berlin 2018.

YENİSEY Feridun / NUHOĞLU Ayşe: Ceza Muhakemesi Hukuku, 9. B., Seçkin Yay., Ankara 2021.

YENİSEY Feridun / OKTAR Salih / OKTAR Ayla: Alman Ceza Muhakemesi Kanunu, 3. B., Beta Yay., İstanbul 2020.

YURTCAN Erdener: Ceza Yargılaması Hukuku, 16. B., Seçkin Yay., Ankara 2019.

YURTCAN Erdener: Ceza Muhakemesi Kanunu Şerhi, 9. B., Seçkin Yay., Ankara 2019.

ZANDER Michael: Cases and Materials on the English Legal System, 10th Edition, Cambridge University Press, Cambridge 2007.

İNTERNET KAYNAKLARI

TEİD: *"İç Soruşturmalar Rehberi",* https://www.teid.org/wp-content/uploads/2020/09/iç-soruşturmalar_dijitalversiyon.pdf (Erişim Tarihi: 01.03.2022).